

1521 Ké
● „Lehetne például ház – ha volna hozzá ország.”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
XV. ÉVFOLYAM 2004. 16. (412.) SZÁM – AUGUSZTUS 25.

ára 10 000 lej

Szabó Tamás felvétele

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Seherezáde néni piruettje

Most már a másodperc ezredrészét hasznosító, minden árnyalatot és részletet megörökítő fotó egyre gyakrabban jelképpé nemesül. Az absztrakció hetedik mennyországába emeli azt a látványt, melyet az írott, vetített, nyomtatott hírközlés révén szemünk előtt lobogtat. Nem volt már évtizedek óta titok ez; a „milicista halála” címén a spanyol polgárháborúról tanúskodó híres fotó és nem egy sportteljesítményt rögzítő ilyen kép maradandó királyi dokumentum. Ma, miközben ezeken filozofálok, éppen egy királynőt szemlélek, szinte életnagyságúra, plakátméretűre kinagyított efféle rekord ez is a mai világból. A piaci szatyorral a kezében, mint egy vénecske, hervadt, ráncos hurrikán, egy asszony, háziasszony, névtelen néprész, senki, még a civil rangot is alig felérő törpe nő, éppen nekilendül csodálatosan kifejező mozdulattal, hogy odavágjon a láthatóan a puha semmi suhintásától is visszahőkölő műanyag pajzsos, rohamsisakos katonáknak. Akik az ő szemében megszállók. Mint űk- és dédnagyanyám szemében az 1849-ben és 1944-ben besündörgött oroszok, mint Zója anyja szemében a Moszkva alá érő németek, mint minden egyenruhás, állig felfegyverzett kinézetű lovag a keresztes háborúk óta a gyarmatosító-kig Afrika, Amerika összes utcáján, hadszínterén. S a Nap idesüt élesen, hamarabb látja a lélegző, a felvert port is, mint a merész riporter fémszeme, acélszeme, üvegszeme: a varázsképesességű lencse, a Nap – mint Istenke látja az egészet, de úgysem tesz rendszerint semmit, ilyen feszülten igazságtalan pillanatokban, a vergődő anyamadarak fészke előtt se suhint közbe, legyint oda, áll oda a rókák elé, épp ezért kell az ilyen töpörödött kicsi hon- és otthonvédőnek lendülni bele, veselkedni neki a támadás jegyében, mely (bár erkölcsileg) a legjobb védekezés. És Isten nevében, az igazság nevében most, akármilyen fordulatot is vett a következő percben a dolog, odaugrott, ott állt, hevert, guggolt e tudósító is. Így lett végül egy-null a civil emberiség javára. Ez a lendület, ez a piruetté esztergált mozdulat nem a Pliszeckájáé A hatyúk tavában, nem a Mironé a klasszikum diszkoszvető éjszakájában, ez egy sulykot vető amazoné vagy stílszerűben Tigrisé, az Eufrátesz partján, a Seherezáde nénié a véget nem érő ezeregyéjszakánkban.

• **Kántor Lajos:**

Város a legfiatalabbak mellényzsebében

• **Bodor Ádám:** Az urna üzenete

• **Cseke Péter:** Kakas és pelikán

• **Szócs István:** Jegyzetek

• **Fodor Sándor:**

Mária lábától a sündisznóállásig

• **SERÉNY MÚMIA**

**OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!**

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a **HELIKON** katalógus-száma 2013.
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között.
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a **HELIKONT**.

16

KÁNTOR LAJOS

Egy város – tegnap és holnap

Könyvek Kolozsvárról – egy könyv, amely kísérletet tesz arra, hogy megidézzék ezeket a (XX. századi) könyveket. A *Fellegek a város felett* (Kuncz Aladártól kölcsönzött, parafrázált cím) zárórészét kapja itt a Helikon olvasója.

Kolozsvár főtere (ezredvég)

Két férfi áll a kolozsvári Főtéren, 1991 őszén. Az egyikük itthon él, a másik látogatába jött. A harmadikat, Józsi bácsit várják, aki „negyvenvalahány éven át csak álmában látta a kincses Kolozsvárját”, és most, a fordulat után – halála előtt – látni akarja szülővárosát. Nem túl kíméletes a két fiatal között folyó párbeszéd. („...nekem nem az emlékeimet változtatják át, hanem az életemet”). Csiki László hangjátékának, a *Visszaútnak* szereplői (a szöveg az 1994-es *Kutya a Holdban* című kötetben volt olvasható) ironikusan értelmezik a helyzetet; a Jimmy vezette kocsival megérkező Józsi bácsinak bebeszéli, hogy ahol most állnak, az nem a szülőváros, hanem a régi Kolozsvár mintájára megépített Cluj-Napoca. A fiatalkori emlékek azonosítása a jelen állapotokkal ilyenformán megoldódik, Józsi bácsi a kísérőivel indul tovább, a hosszú szép útra, az időben és térben távolibb, igazi Kolozsvár felé...

Város – a legfiatalabbak mellényzsebében

Szomorú lenne ott pontot tenni e könyv végére (1991 őszén), ahol az ide látogató, negyvenvalahány éve készülődő, kincses Kolozsvárját kereső Józsi bácsit vigasztalóan elbolondítják: az, amit most a Főtéren láthat, nem az ő szülővárosa, hanem „a régi Kolozsvár mintájára megépített Cluj-Napoca” – az ő városa valahol tovább van.

Kolozsvár nem csupán a múlt – Kolozsvár jövő is. Az itt tanuló néhány tízezer diák, a helybeliek mellett az ország minden tájáról érkezők (tehát székelyek, brassói, szilágysági vagy Partium-beli magyarok is) fölfedezik maguknak a várost, helyüket keresik és találják benne. Amikor a Korunk szerkesztője 1999 decemberében „Kolozsvári anizsz” címmel amolyan ezredvégi leltárt készített, megszólította őket, a legfiatalabb kolozsvári írókat, pályakezdő egyetemistákat, nyilatkozának versben, prózában (új) városukról. A 2000-es jelzettel kiadott, Deák Ferenc múltat jelennel szembesítő ceruzarajzaival ünnepibbé vált, a harmadik évezredet köszöntő kötetben (*Kulcsok Kolozsvárhoz*). A föl nem adható város „A város mellényzsebében” fejezet tovább bővült. Van tehát honnan idéznünk – ha nem is legújabb regényeket, hiteles vallomásokat mindenképpen. A fejezetcímet kölcsönző Balázs Imre József prózaverse érvényes hangütés:

„Ha érkezel, a magaslaton lassíts, ez a város. Valami óriás, nyugodt, szórt fény, amit követhetsz, ha időd van rá, minden ablakig. S egy fogkefe, mely ott a hónapos szoba, majd lakás, majd ház szekrényének mélyén.”

Ezt az átmeneti státust többen (Demeter Szilárd, Karácsonyi Zsolt) megidézik, Orbán János Dénes kisregényének hőse pedig ennek a meghaladását is befoglalja írásába: „A várost nem írom nagybetűvel, nem akarok mítoszt teremteni belőle. Pedig nekem építették. Nyolc éve kerültem ide, sihederként, s itt váltam azzá, ami vagyok. Nem tudom, hogy ezért átkoznom vagy áldanom kellene. Mindenesetre nem tudtam elhagyni soha, még Budapestért, sőt Buenos Airesért sem, pedig mindkettőre lett volna lehetőségem.”

Szerelem és szabadság városa? A (volt) diákok többsége valószínűleg így érzi, így őrzi. Demény Péter, az itt született „flaszterfi” ennél többet, egész eddigi életét természetszerűen ide kapcsolja, nagyszüleit, szüleit, gyermekét. És a szomorúságokat ugyancsak. „Nemrég azon keseregtem, hogy elvesz a hely, ahol születtem: megváltoztatják az utcaneveket, újrakeresztelik a temetőt, tönkreteszik a Főteret, a szobor leesett vállal, szomorúan távozik. De mégsem ilyen egyszerű. Végül is ez a város akkor is a városom marad, azokkal az utcákkal, amelyekben felnőttem, azokkal a foci pályákkal, azokkal a terekkel, azokkal a zseniális elmebetegekkel, akik nyávognak, vagy reszelős hangon beszélnek, vagy hatalmas zsákokat cipelnek, és ocsmányságokat kiabálnak. [...] Egy ideig még el lehet innen menni, de aztán egyre kevésbé. Lassan beépülünk, lassan belénk épül a város, lassan, de iszonyú biztonsággal zárja el az ég a menekülést.”

A legmeglepőbb vallomás a prózaíró Vida Gáboré. Vida nem itt született, tíz éve Marosvásárhelyen él (a Látó szerkesztője), mégis a legátfogóbb – Kós Károlyra, Cs. Szabó Lászlóra em-

lékeztető – vallomást, elemző esszét írja meg (*Kolozsvártól Klúzsig*) az idézett fejezet, illetve könyv számára. „Azt hiszem, sok ezer ember él a világon, aki mind hálát ad a sorsnak, hogy huszoneves korában élt Kolozsváron. Legtöbbjét senki és semmi nem marasztalta, így hát tovább is állt, maga mögött hagyta a várost, ahol sokat kapott, és ahol sokat fizetett: ahol átutazott, látható nyom nélkül, mert a nyomokat is magával viszi az ember.” Nos, Vida Gábor láthatóan magával vitte ezeket a „nyomokat”, a mélyen beleépült nyomokat, ezért tudja ilyen bölcsességgel felülbírálni a negyven éve Kolozsvárról indult és most Klúzsra visszaérkezett idős úriembert. Megmagyarázza hát: „Klúzs az a létállapot, amikor a város és mindaz, ami a várost jelenti, feloldódik abban, amit leginkább csöcselékké tett népek nevezhetünk. Nagyvárosban mindig van csöcselék, de igazi városban ritka megrázkódtatások, történelmi kataklizmák idején kap csak szerepet, aztán jön a kartács (l. thermidor). Kolozsvárt (különben egész Kelet-Európában) a csöcselékhez tartozó ember a második világháborúban hatalmat kapott, és ezt mind a mai napig megőrizte. Ha ez az emberfajta valóban tehetséges, akkor az egész belvárost lebontotta volna. Nem volt az. A régi Bukarestet szinte teljes egészében fel lehetett számolni. Kolozsvárt nem lehetett, Brassót, Szebent, Nagyváradot úgyszintén. A csöcselék fénykora lejárt. Nem tudjuk, mi következik, optimizmusra semmi ok, de a csöcselék mai hatalma közröhej tárgya. Tíz évvel ezelőtt a kollektív psziché még el tudta képzelni, hogy a gonosz hatalom éjnek idején kicserélte a Szent Mihály-templom tetején a keresztet. Ma már nem tudja. És ha tízezer ember egyszer hangosan nevetni tudna a hatóság bumfordi megnyilvánulásain, akkor a főbohóc visszasünderöghet oda, ahonnan előbújt. Ha tízezer ember egyszerre nevetni tud, ott város van.”

Vida esszéjének megjelenése óta eltelt néhány év. És 2004-ben, nyár elején, végre elmondható: Kolozsvárt a főbohóc végre visszasünderöghet oda, ahonnan jött.

BODOR ÁDÁM

Az urna üzenete

Jó múltkoriban, amikor közös barátunk, a *Litera* főkért, hogy a közelgő irodalmi csatlakozás jegyében szedjem össze gondolataimat, avégett, hogy ma este ide állhassak, én talán kissé könnyelműen rögtön rábólintottam. Nem sokkal később rájöttem, hogy irodalmi csatlakozás az én képzeletemben nem létezik, ezért nekem ebben a témában sajnos nem lesz megfontolandó üzenetem a világ számára. Eddig sem uniós szabványoknak megfelelően próbáltam az olvasó kedvét megnyerni, nem lesz ez másként ezután sem. Csatlakozni, nagyjából annyit jelent, hogy társul szegődöm valakihez, akivel céljaim közösek, abban a reményben, hogy partnerségben könnyebben jutunk előre. De az alkotó esetében egy ilyen összefogás sok jóval nem kecsegtet: ő többnyire kibírhatalatlan, pszichésen magányos, neuraszténiásan érzékeny személy. Az alkotás természetéből adódóan a művészből éppen a társulási érzék hiányzik, aszociális, öntörvényű, elviselhetetlen különc. Ezért is támadnak deviáns látomásai. Egyébként is, történiék körülöttünk bármi, a művészi alkotás ihletője ezentúl is az emberi egzisztencia élménye marad, öröm, bánat, boldogság, testi és lelki szenvedés kérdése alapvetően nem történelmi és gazdasági környezet függvénye, főbb készségeink és késztetéseink a lélek mélységeiben, titkos hajlandóságok közegében rejlenek. Nem lesz ez másként odabenn, vagyis most már mondhatom, idebenn, az Unióban sem. Mostantól fogva nagyobb szabadságban élünk, mint azt valaha is képzeltek, ám gyermekeink növekvő esélyeivel, az életminőség várható javulásával párhuzamosan az alkotó kezek alól nem fognak jobb művek kikerülni.

Ez nem is baj, csak silányabbak, igaztalanabbak ne keletkezzenek. Úgy néz ki, a béke stabilitásában, nyugalomban ritkán születnek fölka-
varó művek, a békeidők remekmű-
veit már rég megírták. Lehet, kicsit blaszfémikusan hangzik, de az alkotáshoz még csak szabadság sem kell. Ezért is hordoztunk, szállítottunk mi már jóval korábban is bőven a nagy európai közösbe, mindig akadt kitűnő portékánk, amit szégyenkezés nélkül tehattunk a közös asztalra. Szégyenkezni mindig is más dolgok miatt kellett, legkevésbé az irodalmunk okán.

Ezért is, most olyan jó lett volna kicsit emeltebb fővel oda belépni. Ha már éppen belépésről van szó, mi-

lyen jó is lett volna legelőbb itthon bizonyos kapukat szélesebbre tárni. Mert én elsősorban Magyarországra szerettem volna teljes mellszélességgel, régtől remélt jogaimmal élve, mindenféle passzus nélkül, és jóval korábban belépni. A legkevésbé, ami egy demokrácia körülményei között elvárható, az az, hogy megismerhető legyen minden, amiből a hely erkölce biztosan kikövetkeztethető, már csak azért is, mert feltűnő gyakorisággal alapvetően ez a tartalma a polgári közérzetnek, de még az irodalmi alkotásnak is. Mégis, valami megfoghatatlan szándék, atyáskodó gondoskodás mintha kíméletre szoruló kiskorúnak tekintene, folyamatosan eldugdossa, homályban tartja, kilencven vagy éppen százhusz évre titoknak minősíti a sorsomat, szemléletemet alakító tényeket, nehogy véletlenségből is hozzáférjek identitásom legfájóbb, legtanulságosabb felismeréseire. Szép, nagy misztériumjáték ez, ám a jövőt tekintve, egy ennyire szemérmes, titkolózó gondolkodás esélyei szálnalmasak, a polgár, az író mindaddig méltóságában megálázott marad, amíg tilalmak hatálya alatt él, így nem szembesülhet akár szégyellni való relikviáikkal. Ezért én most a nagy találkozástól itthon a titkok letéteményesei részéről egy kis lazaságot, nagyvonalúságot várnék, hogy ne csak EU-polgárságomra lehessen büszke. A titkolózás sosem volt az erősek erénye, legkevésbé a demokráciáé. Nagyjából ennyit szerettem volna az ünnepélyesség jegyében elmondani.

Még lenne egy vicces kis történetem, lehet, nem éppen ide illik, de talán valamelyest mégis, ezért elmesélem. Nemrég külföldön jártam, ott találkoztam valakivel, aki éppen élete egyetlen végzetes titkával viaskodott, és úgy próbált belőle menekülni, hogy telekürtölte vele a világot.

Clara Hanumolov, szakmáját tekintve docens kutató, Európa egyik legnyugatibb csücskéből, Antwerpenből elutazott Tuverkanba, a legkeletibb Európába. A helyet besszarábok: oroszok, románok és gagauzok lakják, innen menekítette ki édesanyja batyuba kötve harmincöt évvel korábban. Apukája görögkeleti tisztelendő, örökre ott maradt mártírnak, lakójaként egy kényszermunkatábornak. Clara Hanumolovnak anyagi gondjai nem lévén, anyja halála után az a gondolat támadt, kerül, amibe kerül, fölku-
tatja és magához veszi Antwerpenbe a hős apukát, kiteszi egy urnában a kredencre, hogy mindennap emlékezzék rá, hiszen ő volt mindig a családi bálvány, akiről annyi szépet hallott a mamától neveltetése során. Megérkezett hát egy szép napon Tuverkanba,

ahol előzetes egyeztetések után egy Duhovnik nevű, ügyintézésben járatos úr már mindent előkészített a kihantolásra. Kapott is néhány nap múltán Clara Hanumolov egy leforasztott urnát. Látszólag minden rendben volt, hacsak az nem volt túlságosan is figyelmeztető, hogy az urna örökös éjszakájába zárva valami kis fémtárgy csörömpölt. A készséges Duhovnik úr némi készpénz ellenében vállalta, ennek is a végére jár. Nos, hamarosan kiderült: a kérdéses fémtárgy csak egy kis késpenge, éspedig az apa, Geraszim Hanumolov hátából. Kiderült egyúttal sok minden egyéb is, mivel Geraszim Hanumolovot Tuverkanban mindenki ismerte. Az például, hogy soha, egy pillanatig nem volt görögkeleti lelkész, legkevésbé pedig politikai fogoly a drótsövények mögött, ellenkezőleg, ő volt a büntetőtábor rettegett parancsnoka. Amíg hátba nem döfték. Utolsó éveit bénán, öregek otthonában töltötte, ahol a beletörött pengét meg sem próbálták a csigolyák közül eltávolítani, így aztán hamvasztáskor a kis fémdarab maradványaival együtt került a kemencébe. Clara Hanumolov a messzi Tuverkanban, egy koszos fogadó szél-fújta kapualjában végre megtudta az igazságot. Meséli is azóta széltebenhosszában, hogy neki immáron két apukája van: az egyik a mártír pap, a múlhatatlan szeretet ragyogásában, akit továbbra is meg-megkönyyez kialakult beidegződései alapján, a másikkal most ismerkedik, ő a egyetlen börtönparancsnok, bosszúálló késsel a hátában.

Amikor engedve a főkérésnek, ígéretet tettem a szereplésre, arra gondoltam, még ha közhely számba is menne, ejtek majd néhány szót szülőföldről, benne Kolozsvárról, Heltai Gáspárról, Johannes Honterusról, Kőrösi Csoma Sándorról és Bolyai Jánosról, arról a régióról, amelynek értékei régtől fogva részei az európai örökségnek, ám most éppen kimarad az ünneplésből.

De aztán közbejött az utazás, amelynek során találkoztam ezzel a kétségbeesett vénkisasszonnyal, így az ő története kissé elmosta korábbi gondolataimat. Sebaj, azóta valamivel többet tudok Európáról.

CSEKE PÉTER

Kakas és pelikán

Kós Károly levelei a Mundus Kiadónál*

A budapesti Mundus Magyar Egyetemi Kiadó 2002-ben kezdte meg Kós Károly életművének a kiadását, és egyből igencsak magasra állította a mércét. Az Anthony Gall szerkesztésében megjelent Kós Károly Műhelye ugyanis párját ritkító könyvgrafikai remeklésben hívja fel a figyelmet a sokoldalú alkotóművész építészeti munkásságának egyetemes jelentőségére (magyar és angol nyelvű szöveggel, mintegy 900 fekete-fehér és színes reppóval, több mint fél-ezer oldalon). Amikor kézbe vehettük az impozáns albumot, már túl voltunk a Mundus szervezésében megtartott első nemzetközi Kós-konferencián – Kós Károly a 3. évezred elején, Budapest, 2001 –, ám akkor talán még az életmű szegmenseinek a felmérésére vállalkozó jeles előadók sem sejtették, hogy a sorozat második kiadványa – a levélíró Kós bemutatása – legalább ekkora meglepetésnek ígérkezik. Pedig régóta nyilvánvaló volt: a 20. századi történelem hullámgörbéi által alakított életpálya és a „történelmi mélynyomás”-ra válaszoló sokrétű életmű belső összefüggésrendszerére csakis a levelek adhatnak választ. Ez a felismerés állította munkába már jó két évtizeddel ezelőtt a kötetet közreadó Sas Péter budapesti művelődéstörténészt is, aki – tekintélyes publikációs listájának tanúsága szerint – 1982-től csaknem minden munkájában módszeresen igyekezett felhívni a figyelmet a Kós-levelek feltárásának, összegyűjtésének és kiadásának fontosságára. Meggyőződésévé vált ugyanis, hogy „ebben a széles körű levelezésben benne rejlik, gazdagon sorjázó művelődéstörténeti ismeretek, művészeti, politikai, sőt, filozófiai mélységű gondolatok” – miként bevezető tanulmányában írja – nemcsak kiegészítései, hanem sok esetben „önálló fejezetei mindazoknak az eszméknek, nézeteknek, meggyőződéseknek, amelyek regényeiben, novelláiban, drámáiban, politikai röpirataiban, mi több, építészeti tervezéseiben megjelennek.”

Magam Németh László négykötetes levelezésének gyakori fellapozása során győződhettem meg arról, hogy az írói levelezés az életmű szerves tartozéka. Élet és mű „filogenetikája” itt mutatkozik meg a legéletosebben – in statu nascendi. De nemcsak a mikrofilológiai kutatások számára jelent ez kimeríthetetlen kincseshányát – az eleven korérzékelést is lehetővé teszi kései utódok számára.

Németh László a magyar szellemi örök organizátoraként lépett fel, a közgondolkodást próbálta korszerűsíteni, európai léptékűvé tenni.

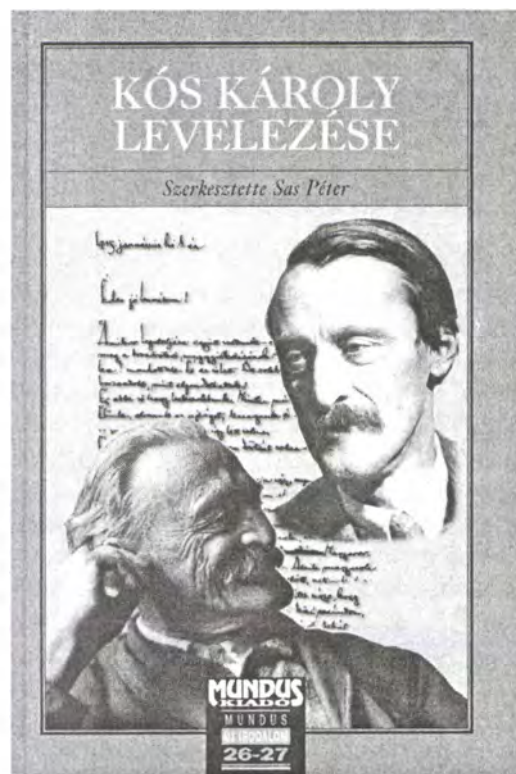
Kós Károly az erdélyi magyar szellemi élet mindeneként tette magát nélkülözhetetlenné. Az építészetben, a grafikában, az írás- és könyvművészetben egyaránt kimagaslót alkotott, de legalább ennyire lényeges – ha ugyan nem fontosabb –, amire intézményteremtő-

ként vállalkozott. Alapított és szerkesztett néplapokat éppúgy, mint szépirodalmi folyóiratot, szervezett erdélyi magyar néppártokat, életre hívta és eredményesen működtette az Erdélyi Szépművészeti Céh, részt vállalt a képzőművészeket tömörítő Barabás Miklós Céh szervezésében, az Erdélyi Gazdasági Egyesület újjászervezésében, gazdaismeretekre tanította a szegény sorsú falusi fiatalokat, a második világháború után a gazdasági építészetnek volt előadója a kolozsvári Mezőgazdasági Főiskolán, és – amíg az ötvenes évek elején kulákká nem nyilvánították – a szakszerű földművelésre mutatott példát a kopár kalotaszegi domboldalokon. Már csak azért is, mert „a földet szelídítő Kós Károly” csak így tudta eltartani népes családját. Mindig azt tette, amit a történelmi idő éppen elvárt tőle. Erdélyiség, magyarság és európaiság – ezt is csak mostanság fedezzük fel! – szemléletében egymástól el nem választható hármas egységet alkot. Történelmi korszakok és politikai rendszerek változhattak, de ő mindig az elsőre helyezte a hangsúlyt – az Európával együtt lélegző magyarság ezeréves történetének ismeretében. Az „erdélyi életparancs” áthágathatatlan törvény volt előtte a transzszilvanizmus átmeneti alábecsüléseinek idején is.

Már ötvenéves korában úgy ünnepelték, mint a magyar Erdély megmaradásáért küzdők paradigmaticus egyéniségét. Amikor egy évre rá megválasztották az erdélyi református egyházmegye főgondnokának – 1934 és 1965 között töltötte be ezt a tisztséget –, a Monostor úti „kakasos templom” tervezője, az 1921-es Kiáltó szó kisebbségi életprogramjának kezdeményezője és társszerzője Székfoglaló beszédében a maga egyházpolitikai célkitűzéseit fedezte fel a református jelképekben: „Az a kakas egy nagy figyelmeztető; azt mondja: ébredjétek, vigyázzatok magatokra és egymásra. Józanok legyetek. A fiait saját vérével tápláló pelikán pedig az áldozatkésztségre tanít. Áldozat és áldozatkésztség nélkül nincs egyház, de nem lehet más egyéb sem.”

Kortársainak, eszmetársainak, küzdőtársainak küldött leveleivel utókorának erdélyi (és nem csak erdélyi) magyarjait is figyelmezteti és áldozatkésztségre készíteti a 21. század első évtizedében.

Magával Kós Károllyal kétszer találkoztam életemben. Tudatos követőjével, Debreczeni Lászlóval számtalan alkalommal. Beszélgetéseinkből kerekedett ki a Kóst is élményközelbe hozó Vigyázó torony című kötet (Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1995.). Már kezdetben feltűnt, hogy Debreczeni minden kérdésemre három előfogalmazás után adta meg a végleges választ. Most jövök rá, e leveleskönyv olvasgatása közben, hogy az erdélyi fiatalos templomok öre ebben is Kós tudatos követőjének bizonyult. Mert Kós sem

adott ki soha úgy kéziratot – levelet sem! – a kezéből, hogy legalább háromszor át ne másolta/javította volna az első fogalmazást. Kéziratai keletkezéstörténetével kapcsolatosan írta 1973. március 12-én a stilizálatlan első változatok iránt érdeklődő László Gyula régészprofesszornak: „Minden írásom (cikkem, tanulmányom, szépírássom) első »vázlatát« rendesen ceruzával (ritkábban tollal) fogalmaztam, és amikor annak újbóli, sőt többszöri átírása, módosítása, toldása-foldása után végleges formáját megkapta az írásom, a változatokat, újrafogalmazásokat, stb. összetéptem, és tűzbe dobtam. Az utóbbi 2 esztendőben csak leveleket fogalmaztam, és abból írtam meg kézzel vagy gépirással a végleges szöveget.” Csak egyet érthetünk a Kós-leveleket közreadó Sas Péter megállapításával: a Ráskai Lea dömés apáca archaikus duktusát követő írásmódnak nem csupán esztétikai oka volt – „ezzel is meg kívánta tisztelni azt, akinek a levelet írta”.

Ha egyszer majd valakinek kedve támad, Levélpusztító történelem címmel testes traktátust készíthet az írói levelezések kálváriájáról. A háború, a menekülés, a tüzesetek és árvizek, a gyakori költözködések, a cenzúra, az öncenzúra, a gondatlanság, az utódok felelőtlensége egyaránt megtizedelte ezeket a jobb sorsra érdemes dokumentumokat, amelyekből kiolvasható egy-egy korszak sok-sok egyéni sorsnyomata. Hiszen már a négykötetes Németh László-episztoláriumból is mi minden hiányzik! És nem csupán azért, mert az író Törökvesz utcai házat bombatalálat érte. Levelezésének jelentős hányadát maga vetette tűzbe, miután Magyarország idegen hatalmak fennhatósága alá került. A háromnegyed századot átfogó, szerteágazóan gazdag Kós-levelezésnek sem kegyelmezett a barbárság. Tompa Lászlónak írta 1945 kora tavaszán: „Mi Sztánán csúful járunk! Az oroszok ugyan elkerültek, de a határon ájtott gárdák és csendőrök teljesen és tökéletesen kifosztottak, s nekünk úgy kellett fegyveres üldözők elől

gyalog Kolozsvárra futnunk. Egy szál ruhában. A házunkról az ajtókat és az ablakokat is leszédtek, a padlót és a csempét is elvitték.” Felbecsülhetetlen értékeket semmisített meg a Varjú várat feldúló vandalizmus: tervrajzokat, okleveket, könyveket, tervezett művek előtanulmányait tartalmazó jegyzeteket. Babits, Szerb Antal, Szekfű Gyula, Móricz Zsigmond, Benedek Elek, Bánffy Miklós, Móra Ferenc, Bernády György, Buday György és – főként – a helikoni íróársak leveleit. Az is igaz, persze: ma jóval gazdagabbak lehetnénk, ha annak idején Kós hallgat Kelemen Lajos szavára, és az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárában helyezte el a Sztánára érkezett küldeményeket.

Nem így történt. Szerencsére a Kós-levelek címzettjeinek, illetve azok leszármazottjainak jó része gondolt az utókor érdeklődésére is.

A lehetetlent kísértette meg tehát Sas Péter, amikor arra vállalkozott, hogy összegyűjti és sajtó alá rendezi Kós Károly levelezését. Hiszen eleve nem törekedhetett becsvágya szerinti filológiai teljességre. Már csak azért sem, mert az egyes hagyatékok őrzői között olyanok is akadtak, akik ilyen vagy olyan megfontolásból/megfontolásokból nem kívántak együttműködni a kötet gondozójával.

A kilencvenes években megjelent erdélyi irodalomtörténeti forráskiadványok kapcsán joggal jegyezte meg Dávid Gyula egy – 2001-ben tartott – szemrevételezése során, hogy azok egy része a szöveg-gondozás és kiadástechnika szempontjából meg sem közelíti azt a mércét, amelyet korábban a Kritérium műhelye érvényesített klasszikussá nemesedő irodalmi örökségünk közkinccsé tétele során. (Gondolunk itt mindenekelőtt a Romániai Magyar Írók sorozat kiadványaira, a folyóirat-antológiákra, az írói levelezések gazdag jegyzetapparátussal kísért köteteire, a fontos irodalom- és művelődéstörténeti dokumentumokat közreadó gyűjteményekre.) Nem az a gond – érvelt Dávid Gyula –, hogy irodalmi örökségünkkel ma nem egyetlen (monopol helyzetben lévő) kiadó sáfárkodik, hanem az: a spontán módon alakuló kiadói „munkamegosztás” nem jár együtt az irodalomtudomány mai követelményeivel igazodó szakszerű feladatvállalással. Miközben a számítógépes szedés és tördelés világában a kiadástechnika örvendően korszerűsödött, a bizonytalan gazdasági háttérrel induló/küszködő kiadók épp azokról feledkeznek meg, „akikhez a szövegek szólnak”.

Ha ezzel az igénnyel vesszük kezünkbe a kiadványt, már első olvasásra megállapíthatjuk, hogy Sas Péter munkája (szinte) minden szempontból megfelel a forrásfeltárásokat megillető mikrofilológiai elvárásoknak. Miután számba veszi az elérhető lelőhelyeket (köz- és magángyűjteményeket, írói hagyatékokat, Kós-leveleket is publikáló kiadványokat és

tanulmányokat), jelzi a „reménytelen teljesség” koordinátáit, majd kislexikonban közli a levelezőtársak legszükségesebb adatait, megadja a levelek címzettjeinek, illetve az episztolákban említett személyek névmutatóját. A folyamatos olvasást és szövegértelmezést természetesen bőbeszédű lapalji jegyzetek könnyítik meg.

Az erdélyi munkás hétköznapi krónikája és egy közügyekért „tusakodó” lélek személyiségrajza bontakozik ki a kötetbe foglalt 726 levél sorjázó lapjain. Megrendítő olvasmány a maga „történelmi csonkoltságában” is erdélyi magyar jövőért perrelő kiáltvány.

Kakas és pelikán archetípusa köszönt vissza mindegyre ránk.

Persze, neveztek őt lekicsinylően „politikai szélkakasnak” is. A legtöbb vad politikai nézeteiért, pártpolitikai szerepvállalásaiért érte. Ami nem csoda, hiszen az olyan szókimondó és megalkuvásra képtelen embernek, mint amilyen ő volt – a levelek is messzemenően ezt tanúsítják –, ezen a pályán nem terem babér. Mégis politikai éleslátásával, bámulatos jövőjóslataival hagyja ma a legmélyebb nyomokat bennünk. Akárcsak Ady, ő is előre megsejtette – jóval az első világháború előtt – a magyarságra váró sorstragédiát. Nemcsak az általa szerkesztett Kalotaszeg című néplapban adta ennek tanújelét. A Voinovich Gézának 1911-ben írt levelét – amelyben az Astra közművelődési egyesület fél évszázados jubileumi emléküléséről számol be – ma sem lehet megrendülés nélkül olvasni. A Balázsfalván

den évben tartunk Erdélyben székelykongresszust, melynek eredménye mindenkor egy-egy memorandum – de sikere egyiknek sem volt. Azt hiszem, már meg is unták a minisztériumok az erdélyi magyarok ügyeit – el is olvasni. A székelyek segítségére miniszterileg Sepsiszentgyörgyre telepített Hitelbank akár be is csukhatja boltját – semmi dolga sincsen. Ma is olcsóbb a Transilvania, az Albina meg a szebeni bank pénze, mint a magyar pénz. És éppen a múlt héten árverezték el a kolozsvári Nemzeti Színház alapítványi birtokát; a magyar kultúrminiszter asszisztenciája mellett – a románok vették meg. Ehhez sem kell kommentár.”

Csalódásai ellenére sem adta fel a küzdelmet. Sőt, a trianoni döntés mintha megsokszorozta volna életerejét. Tette, amit hite és lelkiismerete szerint kisebb-ségi helyzetben még inkább meg kellett tennie. Ahogy Reményik Sándornak írta 1925. szeptember 16-án:

„Ha visszanezék hat esztendei életemre, ha számba veszek mindent, amit tettem és akartam, amit mondtam és írtam, ha elgondolom és visszaidézem azt a sok-sok álmatlan éccakámat, a töprenkedéseket, a véres és testet-lelket marcangoló tusakodásokat, a járkálást, utazást, érvelést, veszekedést, mindent, mindent, akkor igazán és őszintén vallom magamnak: semmit sem tettem, amit megbántam volna, semmit sem jósoztam, ami be nem következett volna, semmit sem akartam, ami rossz lett volna. De amit csúnyának mondtam: csúnya volt, amit hazugságnak mondtam, nem volt igazság, ami csalás volt, bizony az volt az.

És amerre indultam: minden szidás és rágalmazás, minden átkozódás és ámtás dacára is – utánam jöttek, az én utamra tértek.

És a végén mit csináltam és mit csinálok: rázom az alvókat a hazug álmából a rideg valóságra, a hazugokat leleplezem az igazság szavával, a resteket munkára akarom kényszeríteni, az üresfejűeket neveléssé tenni segítem, a gonoszokat meg akarom büntettetni, a fősvényeket szegényíteni, a hatalmaskodókat megalázni.

Mérnök vagyok, és megtanultam, hogy minden építmény csak akkor szilárd, ha a szerkezete jó, az anyagok megfelelőek, a munka becsületes. [...] Az erdélyi magyar sors irányítása is csak ilyen építmény. Ha nem a valóság (a sokszor borzalmas valóság) fundamentumára, ha nem becsületes munkával és a szerkesztés tudásával, az egyensúly törvényeinek megfelelően építünk, akkor az az épület sohasem lesz – igazi épület, de hazug, kontár munka, potemkin-falu, amerikai kulissza, mellyel csak magunkat, csak a mi népünket csaljuk meg, senki mását.”

* **Kós Károly levelezése.** Összegyűjtötte, sajtó alá rendezte, szerkesztette, a kísérő tanulmányt és a jegyzeteket írta Sas Péter. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2003.

Nagy István: Ősz

egybegyűlt főpapok, tanárok, birtokosok, ügyvédek, iparosok, kereskedők, földművesek hatezres tömege „újabb tíz esztendőre való munkakedvet” vihetett haza az otthon maradtaknak – a „nemzeti gondolat” jegyében. „Ezt mi magyarok nem tudjuk utánuk csinálni. Mi erdélyiek már fáradtak vagyunk; a magyarországi közvéleményt pedig most nem érdekli a magyarság sorsa; de fontos az mostan, hogy a piszkálódásból élő újság terjesztheti-e szabadon a mocskot a magyar nép között a sajtószabadság védelme alatt vagy sem. [...] De mi nem térhetünk oly könnyen napirendre, mert elvégre ez a játék a mi bőrünkre megy. Közvetlenül a miénkre, de végeredményben az egész magyarságára. [...] Sorsunkat előre látjuk, és csodára nem számíthatunk. Mi magunk gyöngék vagyunk, és segítségünkre nem jön sem a nagymagyarországi társadalom, sem az államhatalom. [...] Majdnem min-

SZÓCS ISTVÁN

Jegyzetek

1. Fáraó előzetes

Mottó:

Nem szükséges minden újat
a tudomány keretei közé szorítani,
kezdetben elég, ha egyszerűen csak
igazunk van.

A mottó éppen attól a Borbola János-tól ered, akinek új könyvéről akarok írni. Négy éve, 2000-ben jelent meg tőle: *Olvassuk együtt magyarul*. A Moszkvai Matematikai Papirusz két feladatának magyar nyelvű olvasata...

Még meg sem emészthettem, már következett a *Királykörök*, s az idén megjelent egy új és sokkal terjedelmesebb könyve, a *Csillagszoba...* alcíme: Út a szakkarai piramisfeliratok magyar nyelvű olvasatához.

Idézek a Bevezetésből:

„A Nílus-völgyi hitvilág első összefüggő szövegeit a piramisfeliratok képezik. *Hieroglifákkal írták s mi a magyar nyelv ősen olvassuk.* Korábbi munkáinkkal, a Moszkvai Matematikai Papirusz és a Rhind Matematikai Papirusz szöveges feladatainak (ős)magyar olvasatával már igazoltuk, hogy az egyiptomi hieroglifás/hieratikus írás nyelvünk elődjét takarja, segítségével számoltuk ki az eddig megoldhatatlannak vélt, illetve félreismert szöveges példákat. A középbirodalmi papiruszok mellé most

az őbirodalom egyik legismertebb írásából származó válogatásunkat csatoljuk, melynek magyar olvasata nemcsak az őskeresztény hitvilág rejtelmeit tárja elénk, hanem nyelvünk ősi alakjának felderítéséhez is döntő módon hozzájárul."

Négy éve várom, hogy az ügyeletes finnugrársz vigyázók megkongatják a vészharangokat (és a vészmadarakat is, hogy az adomázók kedvébe is járjunk), de – semmi.

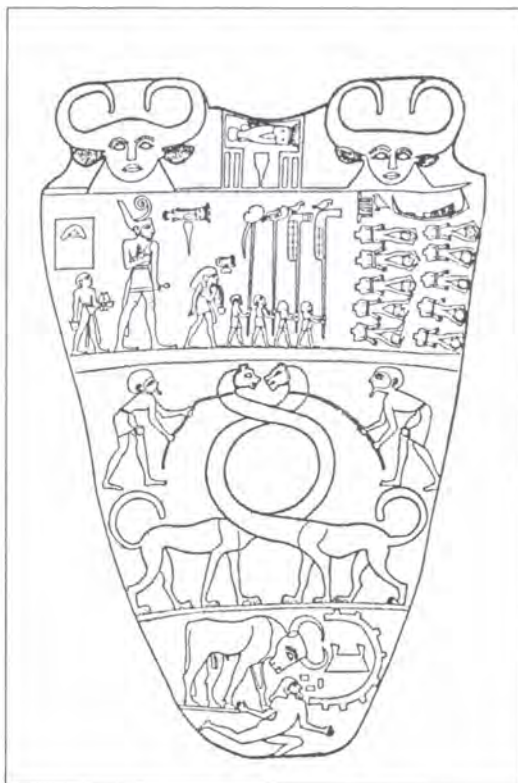
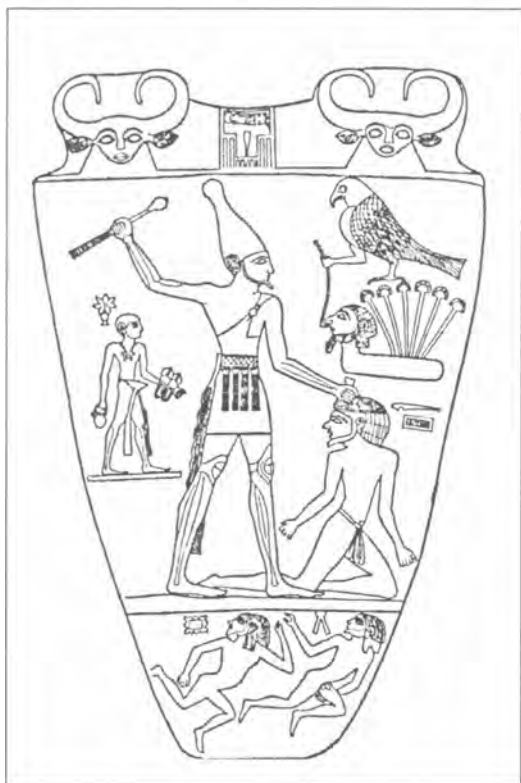
Sőt, időközökben megjelent Varga Csaba *Jel jel jel* c. könyve, amely azt állítja, hogy az egyiptomi demotikus és a magyar rovásírásos ábécé egy és ugyanaz. Ez is csak amolyan futóhevenyészett bírálatot kapott valamilyen tévéadásban.

Nemcsak azért irigykedem Borbola Jánosra, mert olyan jól ért a matematikához – én bizony a csonka gúla köbtartalmának kiszámítását még *mai* magyar nyelven, sőt *hazai* magyar nyelven sem vállalhatom; és a rébuszok megfejtéséhez direkt tehetségtelen vagyok –, hanem azért is, mert valamilyen alább feltételezendő okokból az Egyiptom felé tekintgető *déli* „délibáboskodás” a hivatalos nyelvészet és történetészet szemében vagy nem akkora bűn, mint a Közel- és Közép-Kelet irányába szemező *keleti* délibáboskodás, vagy az következett be náluk, amit úgy nevezhetünk, hogy „megáll az ész”, vagy ami a legvalószínűbb: nincsenek ebbe az irányba betáplálva, vagy – beidomítva, *még* nincsenek.

Az utóbbi harminc évben többször vontam párhuzamot magyar néphagyományok és óegyiptomi ábrázolások között, „megfejtetem Egyiptom nevét” magyarul is, és számos hasonló észrevételre vetemedtem, de – semmi, ezért nem bántottak, meg sem hallották. Ám ha az ember csak annyit mond, hogy *szumír*, már feljajognak a szirénák, süvítve csapódnak be a feljelentések, és mindent elönt a megvetés áradata. Pedig az egyiptomi délibábizálás nem is olyan új, felkészülhettek volna rá a nyelvészeti őrző-védő szolgálatok.

Eltekinthetve középkori krónikák olyan adataitól, illetve hivatkozásaitól, hogy Nimród, ősrége szerinti ősszűnk Egyiptomban építette tornyát, hogy a bibliai családfán Chamtól származnánk (az óegyiptomiak ugyanis hamiták voltak eredetileg s csak jóval később semitizálódtak, azaz arabosodtak el), s az utalás arra, hogy a honfoglaló magyarok ugyanúgy 108 nemzetségre oszlottak, ahogy a görögök szerint Egyiptom 108 *nomoszra*, azaz kerületre, az első tulajdonképpeni nyelvi délibáb Egyiptom irányából Otrokocsi Főris Ferencnél kezd villódzni szemhatárunkon. Ő ugyanis – akit még Horváth István is a *nagy álmodó*ként némi lesajnálással emleget – 1693-ban azt írja, hogy Egyiptom nevében az a bizonyos *gpt*, amiből lett a görög *gepta* és később a *kopt* név, nem más, mint *Égi Put*, azaz „égi edény”, mivel az ország nevét tulajdonképpen a Nílus folyó után nyerte, arról pedig mindig is úgy tudták, hogy az égből ered, a *put* pedig edény, tartály, lásd pl.: puttony... (Ehhez annyit, hogy *pot* – angolul is fazék, s Főris tudott angolul), viszont érdekes, hogy nem jutott eszébe az a *pot* tő, amely a görögök folyamat jelentő szavában, sokak szerint a *patak* szóban s a *Po* olasz folyó nevében is benne van. Ugyancsak régi hagyomány, hogy Egyiptom zsidó nevét (*mizraim*) és török nevét – *mizir* – kapcsolatba hozzák vagy a magyar *mező* szóval, vagy magával a „magyar” névvel (*mizir* = mazar = mazar stb.).

Végeredményben ezekhez kapcsolódik Baráth Tibor is *A magyar népek őstörténete* című munkája első kötetében, hadd idézzek a tartalomjegyzékéből (1968): ... *A szumír és egyiptomi nyelv egyformán magyar nyelv... Egyiptomi hieroglifákkal írt mezopotámiai magyar nyelvemlékek... Magyar-hun testvérülés a Nilus völgyében...* Közbeszúrva, már 1912-ben, Németi Kálmán értekezik arról, hogy az óriás szfinx hieroglif nevét nem *Hunak* kell kiolvasni, ahogy egyes francia egyiptológusok teszik, akik a jel végén lévő n-et birtokos ragnak tekintik, hanem

Képaláírás: Baráth Tibor szerint a két tábla: „A Nílus-völgyi két királyság – hun és magyar – egyesítésének történetét leíró legfontosabb okmány.” Ami a jobb oldali képet illeti, elég világosan, mai magyar nyelven is kifejezi, hogy nagyon nyakatekert ügy lehetett. A bal oldali kép, a buzogánnyal sújtó és a térdelő, hajánál ráncigált alak szintén nagyon jól kifejezi az egyesítés, felszabadítás XX. századból is így ismert jelenségeit.

>>>>>>>>>>>>>

>>>>>>>>>>>

Hunnak. Valamint dr. Varga Zsigmond is ugyanaz idő tájt foglalkozik egyes egyiptomi és mezopotámiai írásjelek párhuzamaival.

Noha Baráth Tibor tudományos iskolázottságú elme (a háború előtt éppen Kolozsváron volt egyetemi tanár), és könyvének további köteteiben is sok nagyon érdekes és nálunk nem közkézen forgó, a tárgyhoz vonható külföldi szakkönyvre hívja fel a figyelmet, munkássága e téren nem értékesíthető, mert olykor annyira naívvá vetít vissza huszadik századi fogalmakat, eszméket, világnézeti és történelmi koncepciókat a messzi-messzi ókorba, és olyan könnyedséggel olvas ki, fejt meg, ír át bármiféle képzelet vagy „tárgyírást”, vagy titkosírást, hogy az olvasóját restelkedés fogja el, és attól kezdve igyekszik azokat az utakat vagy irányokat kerülni, amelyekre Baráth rálépett. Nagy kár... de nemcsak vele, hanem más öregedő tudóssal, bármely nációból, megcsúszó hasonlóságok az önkontrollnak (ahogy öreg festőknél a színérzéknek).

Megjegyzendő, Amerikában, ahol már ezelőtt is oly sok, temétlenül sok és sokféle egyetem működött, a tudományosság fontosabb kritériumának tekintik az ötletet, az újdonságot, a szenzációt, mint a „diszciplína”-t!

Egy ízben magam is merészkedtem ezzel kapcsolatban egyet s mászt feltételezgetni. Pl. hogy Atilla hun király címei között az „Egyiptom” tulajdonképpen a *gepidák*, e rejtélyes nevű germán törzs nevére vonatkozik: *gpd...* Ami azonban e három betű magyarul értelmezhetőségének a lehetőségét illeti, nincs azzal semmi nehézség. (Forrásaim – Ermann és köre – szerint ugyanis a *tá* szó az egyiptomi nyelvben *országot*, *vidéket*, *Landot* jelent, és így teljesen meg egyezik *táj* szavunkkal. Az egyiptomiak maguk országukat nemcsak keresztben osztották két nagy tájegységre (Alsó-, Felső-), hanem hosszában is: *Geb-tá* és *Deser-tá*. Az első, a *Geb*, a fekete földet, helyesebben a termékeny földet, a Nílus part menti övezeteit nevezte meg, a *Deser-tá* pedig a „vörös földet”, vagyis sivatagot. (Azóta is sok nyelven ez a sivatag neve, az angolban, románban is innen jön, és nem az elhagyatott jelentésű *desertus* szóból.)

Csakhogy, kérdezhetni, ha a sivatag *vörös* földet jelent, akkor miért *desert* – és miért nem *resed-tá*, ahogy az elvárható volna, hiszen a *res* a leggyetemesebben elterjedt, *vörös*, *piros* jelentésű gyökszavak közé tartozik? A magyarázat meglepően egyszerű: a sivatag, a vörös föld Setnek, az alvilág urának a hatáskörébe tartozik... ez pedig azt jelenti, hogy ajánlatos „má-

gikus megközelítésben” beszélni róla. A mágia szabályai szerint pedig, ha nem akarunk az Alvilággal összeütközésbe keveredni, mindent fordítva kell tenni: a szavakat is visszafele ki ejteni, így lesz a *resed*-tából *deser*-tá, az átkozott sivatag.

Több mindent idézhetnénk még annak érzékeltetésére, hogy Borbola vállalkozása – *egyiptomi szöveget magyarul kiolvasni* – nem olyan vad és nem légből kapott, ahogyan egy átlag iskolázottságú mai olvasó esetleg képzelheti. Csak mellékesen említtem, hogy finn szerző is végzett már egyiptomi–magyar–finn szóhasonlí-tást. (Helmi Poukka írja egy levelében: „Újabban úgy találom, hogy a *csukcs* nyelv az, amelyik nagyon köze-li az egyiptomihoz. Valamennyi úgy-nevezett paleoázsiai nyelv sok közös vonást mutat fel az óegyiptomi nyelvvel. Feltételezésem szerint a kelet-európai nyelvek és egyes ázsiaiak a Közel-Keletről valók, és erről a mi kedves szamojéd nyelvünk maga ta-núskodik. Az *Uráli nyelvek* elnevezés tehát nem találó...”

Ezek után bátrabban merek visszatérni a *geb-tára*, ami magyarosan kiolvasva egyszerűen annyi, mint „*gyep táj*”! A *gyep* szó összefüggése a *gyepű*-vel is nyilvánvaló. Figyelemreméltó az is, hogy amíg a legtöbb nyelv az Egyiptom szó első mássalhangzóját *dzs*-nek ejti, a magyar *gy*-nek, akár csak a *gyep* szóban! Ez annyira kézenfekvő, hogy nyilván másnak is eszébe juthatott, sőt az sincs kizárva, hogy valaha én is olvastam egy már elfeledtem írásban.

Borbola ismertetésével nehéz dolog lesz majd, mert érdemben sok mindenhez nem is illene hozzászólnom. Inkább arra törekszem majd, hogy állításait csakis a magyar nyelv oldaláról közelítsem meg.

Mivel Egyiptomban az élet legfontosabb, központi „mozzanata” a vízkérdés, próbáljunk ezen sodrással szemben visszaevezni a forrásokhoz.

Megfelelő szinonimaszótárunk ugyan nincsen, de a köznapi szóhasználatból is sok „víz”, „folyékony anyag” s hasonló jelentésű szót könnyen elősorolhatni.

A víz családjához tartozik nyilván a *pes* (kicsinyítve *psi*), a *ved* (lásd *veder*: vizes edény, és *vedel*: nagyon iszik, és

LÉTAY LAJOS

Örök legenda

Zsé-nek

*Te kis Kőműves Kelemenné
ki falazott be, hogy én többé
ne lássam drága arcodat,
csak menjek minden ellenekre
vad Dévába, Téged keresve,
hogy sírva megtaláljalak.*

*Tudom, hogy csak örök legenda
lehetsz nekem, ballada, monda
s nem adnak ki semmi kövek,
de hallom, hallom a sírásod,
mit nem hallnak meg senki mások,
fülkéd dugult kőművesek.*

*Jártam messze, sok távol-tájon,
ott is ott voltál mindig fájón,
mindig Téged hallottalak,
mert mind, amit az élet Rád rótt,
mindenütt hallottam sírásod,
kövek közül, léptem alatt.*

*S csak gyöttrődöm Téged idézve,
minden jövőendőkből kikésvé
s már csupán abban hihetek,
hogy leszel egyszer szabad mégis
s lehetsz én vénséges vén is,
szétporlasztom a köveket!*

Sejtelmek

*Ma oly boldogan ébredtem fel,
mintha fogtam volna kezed,
oh, be ragyogó volt e reggel,
minden reggelnél reggelebb.*

*Mire gondoltam volna: élek,
meleg az ágy és nyugtatón
szólnak rám álmok, szenvedélyek,
akár tovább is alhatom.*

*Simogass át a másvilágba,
simogasd át az arcomat,
hogy szemem lehunyva is lássa
szépségedet, mi itt marad.*

*Veled legyek még, tovatűntén
életemnek – oly muló már!
mint árnyék a sima tó tükrén,
ha száll fölötte egy madár.*

nem a szláv *vidróból* teszi, azt megfejteti a szláv nyelvészeti feladata); az *ital* családba talán nemcsak az *iszik*, hanem *úszik* is, és az *ügy*, mint folyóvíz vagy meder, valószínű *ud*, *üd* alakváltozatokkal; a *mos* szóban a *mo* tő, lásd még: *mocsár*, *mocsolya*; a *patak* szóban a *pa* vagy *pat* tő, lásd *pocso*lya, *Pocsaly* stb.; a *húgy* szó és talán a *kast* is, lásd *kastos*, *csatakos*; és az ezeknél fontosabb *nedv*, *nedű* és *nyirok*, *nyirk* szavak... és a legfontosabb, a *lé*, lásd *leves*, de lásd *levés*, *lét*, és megfordítva: *él*. Ezek után lássuk a Borbólát.

(folytatjuk)

SÉRÉNY MÚMIA 262

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Kardosy Zolt 2004

Gert Fabritius (1941): Önarckép

MÁRKUS ANDRÁS

Sírató

Nem vettem el
azt akire vágytam.
Ha viszkett is
nem vakartam hátam.
Lassú eszűekkel
Lassan beszéltem.
Eltemethettek hát,
Nincsen semmi vétkem.

sírfelirat

Ha meghalok, ne szolgálatok,
Járatok öltönyben, zakóban.
Dicső férfi voltam én mindig,
Senki sem kezdte ebben a korban.

In memoriam myself

Ketten a halállal a szobrom körül
sétáltunk.
A halál még csak azt sem tudta, ki áll ott.
Aztán turisták jöttek.
Körhígtük őket.
A halál megágyazott. A szobrom alá
fektetett.
Akkor történt, hogy szüzességem elveszett.

Márkus András: 1988-ban
született Kolozsváron, a Báthory
Líceum diákja.

Pattogatott kukorica

MBJ -nek

egy bájteli nézes lelőg ránk a falról:
huppikék szeme tükrében a táj
de ha Mikulás bácsi mesét mond a halról
bottal ütheti nyomunk a halál

A vénuszdombos Imre állapota

– melyben költőnknek egy
hermafroditára fáj a foga –

Te Aphrodite, te Vénusz, te Imre!
Légy már tekintettel érzelmeimre!

Ha te bak volnál, és nőtény lehetnék,
Ha én csődör volnék, te kancát
játszhatnál.

Vagy fordítva, vagy tudomisen...
Rajtam belovagolhatnál
a Hortobágyra!

Sort keríthetnénk pár csemer orgiákra

Ó te határozatlan, te gyáva!
Lennék én szeretőd s kurvád, te árva!
Csak legyen ez állapot bezárva.

Női napló

Tegnap noémibe öltöztem.
A noémi az új divat.
Az új diva. 2003 telének színei.

Noémiben jártam az utcákat.
Mindenki megcsodált.
Kivánták, mint a vacsorát
az új ruhámat.
Tényleg új volt. Nem a túrkálóból vettem.
Egy hét alatt össze is mocskoltam.
Aztán idővel kikopott.
Kivágtam a térdemnél.
Merthát rocker vagyok.
Egyre csak nőtt rajta a lyuk.
A végén csak egy rongy maradt.
Most anyám törli vele a kaktusz cserepét
odahaza, a szobám ablaka alatt.

Hatsoros

(mert tényleg annyi)

minden fagy és minden álom
nincsen itten semmi érosz
ezen a befagyott verslábon
hol seggen csúszik homérosz
s majd féllábon vagy falábon
nekimegy egy kancsal hérosz

Távolba

Teljes a szélcsend.
Idehallom a szívedet.

Majd kirajzolódik alakod
a cigarettafüstben.
Szellem, adj jelt!

A māt bekarikázom pirossal.
Nem igazolom hiányzásodat.

FÜLÖP NOÉMI

Fogyasztásra alkalmas

Vérzek.
Tüskeként fúródna szemhéjam alá a fénysugarak
Tudatomba a hangok
Megerőszakolt megint egy reggel
Satuba szorítja a vágyat a valóság.

Aztán fogkefével kimosom körmöm alól a vért
Selyemharisnya alá rejtem a sebeket
Civilizálom a fájdalmat
Fogyaszthatóvá teszem magam számotokra
Még egy napig.

Friedrich von Bömches (1916) : Mondd meg, hol vannak a virágok

Akár anyámat

neonvirágait nyitja
égre szórja varjait
fogat mos benzinbűzzel
megkávézik a pocsolókból
utára kergeti lakóit
buszok vashengerébe
gyömöszöli őket

hagyj békén
nem akarok látni, város
mióta magamból újra világra születtél
szeretlek, gyűlöllek
akár anyámat

Változó

megint te
megint hiányzol
megint szeretlek
(közben persze rég nem te vagy
hanem egy másik
mit számít
a férfi változó
a fájdalom ugyanaz)

Fülöp Noémi: 1985-ben szü-
letett Brassóban, a BBTE jogi
karának hallgatója.

MÁLNÁSI LEVENTE

Csendes, szertelen est

Akár még várhatnál, amíg
homály tolakszik be a házba,
s a függöny lassan elsötétül,
és félénken kigyúl egy lámpa,
megindulnak az esti árnyak,
a csöndben lágy neszek motoznak,
kezed nyugodt virág, kinyílik,
hűs enyhet kínál homlokomnak.
A város szundikál a ködben,
fecsegtve röpködnek az álmok,
és szállni kezdünk újra mi is
emelnek könnyű léghullámok,
a glóriás ég meg se rezzen,
keringünk fenn, szabad körökben.

Folyamatos jelen

Rendezett magányból
épült a város.

Vágyaknak, álmoknak
vasbeton keret.

Fénysziget az éjben,
fényerek mozognak.

Végtelenbe vesznek
szürke hajnalok.

Másnapos a reggel,
gémberedve ébred,

s öntudatlan indul
vad, csikorgó zajban.

Terra cognita

Hajóra hát, az idő kedvez.
Talán még vár egy part fehéren,
Tenger nyaldossa, szél szárítja,
Sírályok köröznek az égen.
És bennebb mélazöld vadonban
Fehér sziklák, mint csupasz vállak,
Ragyognak csábítón a napban.
A délutánok itt szelídek,
Lustán lépnek a lassú percek.
Az éjszaka gyümölcsöt érlel
És magvakat szór el az újhold,
Madárzsivajjal jön a reggel,
Türkizkéken ragyog az égbolt.
Hajóra hát, a szél felébredt,
S csábítón száll a szirénének.

Vak hegedűs

kinek húzzam
talán a csillagoknak
hallgatnak ők
alattuk állok mindig
minek húzzam
ha senki meg nem hallgat
jövő-menők
a dallamot nem értik

Rövid üzenet ima helyett

Nem hatna meg, ha néha írnál
Néhány sor esemest, hogy élsz még,
Hihetném azt, valaki tréfál,
Te jól tudod, nem tárgyalunk rég.
Kevés időnk jutott egymásra,
Fölösleges most védekezned.
Nem érdekelné. Nem talállak.
(De még így is gyakran kereslek).

Málnási Levente: Csíkszeredában született 1968-ban, 1996-ban végzett a BBTE magyar-néprajz szakán, jelenleg Csíkszeredában él.

VÁRI CSABA

Őszi versek

1.(virág-lét)

a virág lehelle: illat
szélben indul megsebzí a vállad
mielőtt átadná magát
a rozsdaszélű hervadásnak

a lét résein behull a fény
barnára nőnek a fák
fű hegyén jár a harmat
oldja álmaik mértanát

2. (nap-hold)

tartottál-e el naphosszat
tenyeredben izzó holdat
éjszakánként már vöröslött
napkorong szemhéjad mögött

tudod-e már hogy kezed
szemed le nem szoríthatja
amíg szeme holdját őrzöd
lesüt reád napja?

3. (mintha)

mennyi mennyi ég az ág közt
mennyi nap égett a levelekre
sárgul mögöttünk az év is
mintha holdja fogyna benne

4. (álom)

ősz újra: lomb
vacog s hull hold-
ba-járón

s forrt homlokon
gyúl lobogón
a lábnyom

5. (?)

valaki egyre csukja-nyitja

szemét este-reggel-jelnek
fázódom napok óta
a színek engem is elkevernek

naptalan napon eső jár
hosszú szálú zápor
összeázott plakát a lét
fölsimerszik az illatáról

6. (napszakok)

szél hajol ághoz
ág levélhez
esteleg
a rozsdabarna nap-folt
összevérez
(pereg)

ág hajol léghez
ég az ághoz
hajnallik
a hold alól valami
álmot áthoz
(addig)

7. (délután)
a virág lehelle: illat
esők szagát hosszan őrzik
a kövek a por a városok
reánk bízva a többit

Töredék

L.T.-nek

Szemeink alatt volt-e
a tenger régen?
Anyák mit őriznek
gyermekük szemében?

Miféle ég alól jövőnk
s vajon melyik
tenyér rajza hordja
a hold békétlen szerelmeit?

Míg csontunk a földnek
rokona, hogy merünk
kiállni a napra?

Honnan sütsz ennyi tagadás,
hogy tulajdon szívünk
is becsapna?

Ha nem a fényt lélekzi,
milyen virág?

Haza jutunk-e, mire
letérdelnek bennünk a fák?

Időző

Farkas Wellmann Évának

hold-folt holt-idő
fogyatkozásban növekvő
szerelmi tánc

nap-éj kint-belül
forró szemhéjon keresztül
még visszalátsz

Jelenések

Hirtelen kitáru, futva
fényesül és fölágaskodik
a forró örömtől az utca,
hogy ki jött meg, hogy ki van itt.

Mintha hazatalált volna,
szalad elém az ösvény a házig
és lüktet és átsüt szememen
arcodtól a ragyogásig.

Vári Csaba: 1977-ben született Székelykeresztúron, jelenleg a BBTE antropológia szakos hallgatója.

LAKATOS RÓBERT

Hagyomány és újszerűség Szergej Paradzsanov filmjeinek képi szerkezetében

– folytatás előző lapszámunkból –

A montázs: A kamera virtuóz mozgása után a montázs a következő terület, melyen Paradzsanov szívesen alkalmaz, korábban igencsak újszerű filmes megoldásokat. Az Elfelejtett ősök árnyai-ban már a film elején, amikor Iván kimegy a képből, majd a kamera ugyanabban a beállításban utánnamozdul és utoléri, a kép kompozíciója átlós mert a kamera ki-mozdul vízszintből. Vágás következik hasonló plánnal annyi különbséggel, hogy a kamera már visszakerült vízszintbe és a vágóponton Iván „átugrik” a kép jobb oldaláról a baloldalára. Ez a vágás, amely klasszikus értelemben az általánosan elfogadott vágási szabályok áthágását jelentette, időmúlást és érzelmi töltet változását érzékelteti.

Az egyik legsikerültebb nemkonvencionális vágási megoldás abban a jelenetben született, melyben Iván elindul a legelőre, Maricska egyedül marad és a kamera mozgásával ellentétes irányba forog, oly módon, hogy ezáltal a néző elveszti a térben való tájékozódás lehetőségét. Mindez már önmagában véve is mélyen összhangban van a Maricska pillanatnyi élményvilágával, de a montázs segítségével Paradzsanov tovább fokozza a nézőben keletkezett érzést. Amikor Maricska háttal fordul a kamerának rávág a félprofiljára. A mozdulat megismétlődik és a lány ismét háttal fordul a kamerának – mintha a lány el akarná rejtteni a néző elől az arcán megjelenő érzelmeket. Nem látjuk Maricska arcát, csak halljuk az Ivánt szólító kiáltását. A kamera röviden svenkel kiengedvén a képről a lányt, a távolban pedig a távolodó Iván homályos foltja jelenik meg a képen. Átélesítés történik Ivánra, de még mielőtt élessé válna a kép, vágás történik és Maricskát ismét a korábbi beállításban látjuk. A következő beállítás már egy távolabbi plánban mutatja Ivánt, amikor már messze jár. Ebben a jelenetben nem tudni, hogy Maricska kiáltása valós-e vagy a lelke mélyén játszódik és, hogy az a homályos folt Iván-e vagy csak látomás. Mindenesetre a forgásmozgás vágások által történő ritmikus feldarabolása, nagyon találóan érzékelteti a magára maradt Maricska lelki állapotát. A montázs néha analízáló jellegű, ami játékfilmes jellegzetesség, de gyakran, főleg a történetek kontextusának bemutatása kapcsán szintetizáló, ami viszont inkább dokumentumfilmes sajátosság, ugyanakkor a játékfilm számára sem idegen. Viszont eléggé gyakran támadhat olyan érzése a nézőnek, hogy egyetlen, hosszan felvett snittet néz, melyből egyszerűen kivágták a szükségtelenebb részeket. Később, A gránátalma színé-ben, statikus kamera esetében is láthatunk hasonló megoldá-

sokat, amikor a képen egyszerre hirtelen megjelenik valami, vagy pedig egyszerűen eltűnik. Az elfelejtett ősök árnyai-ban Paradzsanov felhasználja az addigi filmnyelv által kidolgozott vágási elveket, de ugyanakkor keresi a klasszikus vágási szabályok megszegéséből áradó kifejezőerőt is (hasonló plánok összeillesztése, mozdulatismétlés, stb).

Amennyiben a kameravezetés „spontaneitása” összhangban van a Hucul mozgáskultúrával, a montázs „tökéletlensége” is a filmbeli hagyományos világ nyersségét tükrözi. Tehát elmondható, hogy Az Elfelejtett ősök árnyai egy olyan film, mely a kizárólag filmes kifejezőeszközök terén is figyelembe veszi a cselekmény közegéül szolgáló kulturális környezet másságát.

4. Szimbólum

A gránátalma színé-nek kezdő képsorai tulajdonképpen csendéletek egymásutánja: fehér vásznon három érett gránátalma melyekből szívárog a lé, vörösnűre festvén a vásznat; nyitott könyv kézzelírott lapjai; fehér vászonra fektetett kindzsál (tőr), mely alatt elvörösödik a vászon; kőtábla felületén szőlőszemeket szétválogató lábfej; ezüstös hal vergődik a szárazon; három hal szárazon – görcsösen megrándulnak, és nemsokára mozdulatlanul merevednek; tüskés gallyak teljes egészében kitöltik a képet; megjelenik egy fehér rózsza. A tárgyak ily absztrakt módon való ábrázolása (mely a természetes környezetükből való kiemelésükből fakad), nemcsak a szóbanforgó tárgyakra, hanem a hozzájuk kapcsolódó fogalmakra is felhívja a figyelmet.

A három gránátalma az élet, lélek és szenvedés szimbóluma (amint ezt Paradzsanov elmagyarázta). A gránátalma, többek közt zamata miatt, a forró szerelem jelképe. Sok magva miatt pedig termékenység-szimbólum is. Kemény, ehetetlen héja mely ellenáll a kártevőkkel szemben és illatos belseje miatt az ideális keresztény jelképe. A könyv a tanultság, bölcsesség, a titkos és transzcendentális tudás, az igazság, stb. szimbóluma. A fehér rózsza a tiszta szerelmet és a nőiességet jelképezi, a tövises gallyak pedig a szenvedésekkel telített utat, az eredendő bűn büntetését, nehézséget, nyersséget, aszkétizmust, vezeklést és az idvezüléshez vezető utat szimbolizálják. A természetes környezetüktől megfosztott, szárazra tett halak vergődése aláhúzza a szenvedés fogalmát. A szőlőszemek szimbolikus jelentése a tudás fájáról származó végzetes gyümölcs jelentésével ellentétes és összefüggésben áll a feltámadás fogalmával. A szőlőszemek szétpréselése viszont véröntést jelent, a kindzsál pedig a hatalom és az erőszak jelképeként előrejelzi a költő tragikus halálát.

A film eleje a főhős élete fontosabb pillanatainak költői megjelenítése, azé a tizenharmadik századbeli asuché (énekes költő), akit mielőtt felvette volna a Saját Nova (Az Énekek Királya) ragadványnevet, Arutin Sajadiannak hívtak, gyermekként a szövés mesterségére taníttatták, és később, mesterségének gyakorlásával párhuzamosan hangszereken játszott, énekelt és verseket írt. Ezek után III. Herakliusz grúz uralkodó udvari énekes lett, de egy idő után, valószínű, hogy az Anna hercegnő iránt érzett szerelme miatt (akinek a legtöbb versét ajánlotta), el kellett hagynia a királyi udvart és kolostorba kellett zárkóznia. 1795-ben halt meg a Tbiliszbén, amikor a várost a perzsák meghódították.

„A helyettesítés művészete, a szimbolizmus egy másfajta tapasztalat való formákban történő megfogalmazása. Ami általa megjelenítődik, az egy magasabbrendű valósággá válik.”¹ Paradzsanov olyan tartalmak bemutatására törekszik melyek teljességét nem lehet racionális módon kifejezni. Ő egy magasabbrendű valóságot keres. Ezért nemcsak a film eleje, hanem az egész film telítve van jelképekkel: fehér kakas, koponyacsont, gyűrű, páva, bárány, kenyér, felhő (ami azáltal, hogy papírból van felhívja a figyelmet jelképes jelentésére), és még sok más szimbólum, melyek ha kevésbé is hívják fel magukra a figyelmet bár többségüket nem lehet racionálisan értelmezni, mégis hatnak a néző tudatalattijára, lehet érezni a jelentésüket, vagyis intuitív módon meg lehet érteni őket.

Az egyik leggyönyörűbb szimbólumhasználat ebben a filmben az, amikor a spirális kagyló (kagyló: szüzesség és védettség; spirál: termékenység, erotika, végtelenség, életritmus, élet és halál títka) eltakar egy vízzel öntözött női mellet. A fürdés a megtisztulás, újjászületés jelképe, mely az élet legfontosabb pillanatait szentesíti, miközben a meztelenség az őszinteség, nyitottság, tisztaság és védtelenség jelképe. A közvetlen fényképezési mód (teljes megvilágítás, frontális kameraállás), a jelenet tér-idő kontextusból való kiemelése (a nő nincs teljes egészében megmutatva, és nincs „elhelyezve a térben”) a jelenet szimbolikus értelmezésére készítetik a nézőt.

Paradzsanov felhasználja az adott kultúra által kialakított szimbólumokat, de a kultúrákban elmélyülve új jelképeket is feltalál. Autentikus tárgyak és történetek után nyúl, hogy felfedje a bennük rejtőző jelképes jelentést – hiszen szimbólumokat nem lehet tudatosan alkotni. A szimbólum a tudatalatti szüleménye, melyet az intuíció közvetít a tudat felé. Az elázott könyvek szárítása, a borkészítés folyamata, a gyapjúfestők munkája a régi életmódból merített jelenetek, de a filmben rituális cselekvésként jelennek meg és jelképes jelentéssel bírnak.

Az „Elfelejtett ősök árnyai” történetcentrikusabb jellegéből következik, hogy ott a szimbólumok rejtettebb formában jelentkeznek, be vannak építve a történetbe és ezáltal nem hívják fel magukra annyira a figyelmet. De ez nem azt jelen-

ti, hogy nincsenek jelen. Amikor elhangzik Iván terve, hogy pénzkeresés végett ki akar menni a legelőre dolgozni, Iván pont egy létrán áll és háztetőt javít. A létra a távoli vágyak és törekvések szimbóluma. A csillag, őrcsillag, a sötétség erőivel szemben fellépő fény, ugyanakkor az elérhetetlen vágyak és törekvések jelképe is. Mikor Iván megpróbál elaludni a legelőn, füst száll a levegőben, ami az emlékek és vágyak szimbóluma, de a veszély, elmúlás, az élet rövidegének a jelképe is, és ezáltal előrejelzi Maricska halálát. Iván halálakor kialudt tűzhelyek füstje emelkedik az ég felé, miközben a füstoszlop a világ tengelye, mely összeköti a földet az éggel, a lelket az anyaggal. Amikor a Maricska halálát gyászoló Iván visszatér a társadalmi életbe, fára mászik. A fa az élet jelképe, világtengely, kozmikus élet, életerő (mivelhog mind a négy alapelemből táplálkozik), de ugyanakkor az eredendő bűn szimbóluma is. Máskülönben abban a jelenetben Iván almát is szakít a fáról, miközben az alma többek közt a megfiatalodás, testi szerelem, beavatás és a bűn jelképe. Iván a Palagnával való találkozásakor fehér lovat patkol. A patkolás átvitt értelemben felkészülést jelent, a fehér ló pedig érzékiség, ártatlanság, erő és az emberi lélek törekvései. Ezeket és a filmben megjelenő többi jelképet nem muszáj racionálisan értelmezni, de ott vannak a helyükön és nagyon találoán érzékeltetik a jelenetek tartalmát.

5. JELENTŐSÉGE

Paradzsanov filmjeinek főmotívumai: beteljesületlen szerelem; szenvedéssé váló élet; hűség; halál – a szerző tragikus életérzését tükrözik. Ennek az életérzésnek a gyökerei valószínű hogy a Gyászénekek Könyvéig nyúlnak vissza, ami az órmény irodalom és egyben a keleti kereszténység egyik remekműve és a XIX. századig kötelező olvasmány volt a világban szétszórt órmény iskolákban és szinte minden órmény házban szent és mágiikus könyvként őrizték. Ez a könyv az emberi sorsot érintő alapvető kérdések verseskönyve, mely összefoglalja a lét tragikus voltát, mi szerint a jóra törekvő ember rosszra és szenvedésre ítéltetett és ettől egyedül az isteni gondviselés csodája képes őt megmenteni.

A szóbanforgó filmek esztétikai mondanivalója igen jelentős, ugyanis nem csupán bizonyos hagyományok megörökítéséről, hanem életképes folytatásokról szól. Az, ami a képre kerül, nemcsak lefényképezett valóság, hanem egyfajta vizuális gondolat, ami annak a bizonyos dolognak a lefényképezéséről szóló döntést meghozta. Paradzsanov autentikus tárgyak sokaságát sorakoztatja a kamera elé, bizonyos kultúrák tárgyi termékeit, de felhasználja a kultúrák szellemi termékeit is: jelképeket, autentikus zenét, hagyományos elbeszélési formákat (ballada, mese, vers, legenda). A filmkép le tudja képezni a valóságot és képes bemutatni a valóság utánszát, de ugyanakkor jelentéssel (és jelentőséggel) bír. Amikor Paradzsanov saját képivilágát létrehozva a hagyományos ikonfestészet elveire alapoz, ezt nem csak azért teszi, mert

egy adott kultúra által megteremtett ábrázolási módnak van a legnagyobb esélye arra, hogy harmonikusan mutassa be az adott kultúra termékeit, hanem azért is, mert be akarja mutatni a képernyőn megjelenő dolgokban rejlő immanens szépséget – és ez tulajdonképpen azonos az ikonfestészet célkitűzésével, mely céljának megvalósítására sajátos módszert dolgozott ki. „A tárgya a maga a természet, az Isten által alkotott világ, a maga kimondhatatlan gyönyörűségében.”² „Az ikon létjogosultsága és értéke nem a tárgy szépségéből, hanem annak szépségnek a közvetítéséből fakad, amit az ikon megjelenít. Az ikon a szépség képe, vagyis az Istenhez való hasonlóság.”³

Paradzsanov törekvései arra irányultak, hogy bemutassa mindazt a szépet, amit a népek és régiók kultúrája létrehozott, még mielőtt elhatalmasodott volna rajtuk a kulturális uniformizáció folyamata. Mindezt egy olyan időszakban tette, amikor kultúrpolitika által szisztematikusan rombolták a Szovjetunió népeinek regionális kulturális hagyományát. Paradzsanov megmaradásért folytatott személyes harca felélesztette azoknak a kultúráknak a hagyományait, melyekből inspirálódott. Élet csak akkor van, ha van fejlődés is, és egy hagyományos kultúra csak addig életképes ameddig képes új értékeket létrehozni és befogadni. Ilyen érték lehet például a film.

Jegyzetek

- 1 Paweł Floreński, op. cit., str. 107.
- 2 Jerzy Nowosielski w: Paweł Floreński, op. cit., str. 162.
- 3 Leonid Uspienski, op. cit., str. 149.

Chirstian Jacobi (1930): Namibia

A Serény Múmia oldalait erdélyi szász képzőművészek alkotásaival illusztráltuk.

BORSODI L. LÁSZLÓ

Ha volna

Lehetne például ház –
ha volna hozzá ország,
ha volna hozzá haza.
Jöhetne a tékozló,
a koszos hazatérő,
a megbánás, miegymás.

De az utcán nagy csendek,
de ott messze csak senkik.
Mit mondanál, ha szólnál?

Feltételek (nélkül)

A lépcsőhöz.
A lépcsőkig.
Ott jó lesz.
Elviselhető.
Borral várlak.
Várhatsz gyümölcselel.
Beszélhetünk mindenről.
Feltételek nélkül.
Hallgathatunk mindenről.
(Hallgatni lenne jó –
feltételek nélkül.)

Ebben megegyeztünk.

Délután

(Egy vasárnapi séta
emlékére)

forog perdül
forog perdül
itt fenn ott lenn
kívül belül

moccan jajdul
moccan jajdul
zuhan csobban
tátog halul

forog jajdul
perdül jajdul
zuhan halkul
halkul széthull

legbelül

Mint ha

mint ha szólna
mint ha hívna
mint ha várna
mintha nem

mint ha nézne
mint ha kérne
mint ha jönne
mintha nem

hangja tompa
omlik árnya
mint ki volna
sohasem

Borsodi L. László: 1976-ban született Csíkszeredában, a BBTE magyar–angol szakán végzett, jelenleg Csíkszeredában él.

FODOR SÁNDOR

Mária lábától a sündisznóállásig

Fejezetek egy életrajzi regényből

(folytatás előző számunkból)

II.

1.

A csíksomlyói Fodor-kúriából – átmenetileg Csíktaplocára költöztünk, mégpedig a városhoz igen közel, alig kétszáz méternyire, a falu elején lévő, megint csak szép, tágas házba, de nem tudom miért, csak néhány hónapot, egy évet se töltöttünk ott. Érdekes módon, szinte semmire se emlékszem, ami itt, Taplocán történt volna velem, arra se, mire figyeltem fel, mit láttam. Ha nem tévedek, Ranczék házában vettek ki a szüleim, már nem emlékszem, egy- vagy kétszobás lakást-e, a lakótársak közül egyedül a nálam tán egy- vagy két évvel nagyobb Rancz Sanyikára emlékszem, de reá is főként a gimnáziumból, ahová hosszú évek múltán jutottunk volt be. Ő egy osztállyal fölöttem járt. A taplocai házban mintha nem is barátkoztunk volna. Nem emlékszem a szomszédokra se, és arra se, új lakásunk udvarán hol volt az én kedves Burkus barátom „háza”, nem tudom, magunkkal költöztettük-e Taplocára, vagy Somlyón hagytuk valakinél. Csak egyetlen dologra emlékszem: Ranczékhoz valaki (már nem tudom, kicsoda) hozott volt két jókora csukát, amelyeket az Olton fogott, és egy mosdótálban a két hal éledezni kezdett. Aztán, mielőtt még tisztességesen körülnézhettem volna új otthonunkban, már költöztünk is, nagy örömmel vissza Somlyóra, a Szék útjára. Ennek azért is örvendtem, mert szüleim egy különálló kis kétszoba-konyhás házat találtak (a Tulit-félt) a Szék útján, nem messzire Borcsa tanár úr, azaz a Kollonics doktor házatól, amelytől szülőfalum kezdődött, mert a Szék útja alsó szakasza, egy kurta kilométernyi, Csíktaplocához tartozott. Velünk szemben volt a Pálffy jegyző úr háza, a Márkos lányok és Bandi nagypapja, akinek fiát jól ismertem, lóháton jódögélt el hozzánk legénykorában a Fodor-kúriába (azt hiszem, szépséges Emmi nénémnek udvarolgatott), de másvalakit vett el, a pálfalvi Irénke nénit, aki azt hiszem, többet hozott a házhoz, mint Emmi néném hozhatott volna. Ám a Gabi házasságát követően rövidre szabta a sors. Mire odaköltöztünk, a szomszédságukba, ő már a temetőben volt, elvitte a tudóvész. Özvegye, Irénke néni maradt még az öregek mellett a házban kislányával, Babucival, aki engem „Kaiká”-nak (Sanyika) hívott, és szívesen játszott volna velem, csak hogy énnekem, végre, ott voltak új fiúszomszédaim, később már jó barátaim. Kovács Jánoska, nálam egy évvel kisebb, nagyon csendes, kedves fiú, akinek édesapja, Dani bácsi volt a falu legalacsonyabbra sikeredett férfiembere. Ha felöntött a garatra, igencsak harcias kedvűvé vált: felesége, Jánoska édesanyja, Boris néni nemegyszer menekült át hozzánk, amikor férje pityókusan érkezett haza, megkereste a fejszáját és „hány lá-

bad, van Boris?!” felkiáltással mindenképp meg akarta rövidíteni az asszonyt, de édesanyámtól (nem tudom, miért) nagyon félt, és bármennyire be volt is rúgva, bármily magasra is hágott támadókedve, meghunyászkodva osont haza, mikor édesanyám rászólt: „Szégyellje magát, szomszéd! Takarodjék!” Kovács Jánoskákkal szemben, a mezőre – a Bolokára – vezető úton laktak Kovács Jóskaék, pontosabban Kovács Ignác bácsi családja, aki a csíkszeredai villanytelepen volt gépész, és időnkint felöntött (szintén) a garatra. Ilyenkor hazafelé menet, ha édesanyám épp az udvaron volt, a kerítésünkre könyökölve ismételt el-elmondogatta, hogy a felesége ugyan „buta paraszt”, de ő grófi családból származik. Szüleim egymás között nem is emlegették másképpen, mint „a gróf úr”. Az ő kisebbik fia, a nálam két évvel nagyobb Jóska volt a „vezérünk”. Pali, a Jóska bátyja már nagyobb fiú volt, a gazdaságban tett-vett, nem ért rá velünk foglalkozni. Az ő házukban pillantottam meg életem első halottját: Ignác bácsinak ugyanis első házasságából maradt volt egy szintén Pali nevű fia, elhalt feleségétől. Akkoriban tizenhatszázéves legény volt, amikor szomszédjukba költöztünk. Egy szombat estefelé kért volt a mostohaanyjától néhány lejt egy üveg borra, mert a faluban táncmulatság volt. Julis néni azonban nem adott neki. A fiú bólintott, és hátrament a csűrbe. Másnap reggel találták meg: felakasztotta magát. Csendes, dolgoz legény volt. Nem ravatalozták fel (öngyilkosokat nem volt szabad), és csak a temető mellett ásathattak sírt neki, a pap is mindössze egy kurta imát mondhatott a sírjánál. Csak egy pillanatig láthatam, amint ott feküdt a padlón elkéült arccal, mert a felnőttek elzavartak.

Harmadik barátom, a Jánoskával egyidős Anti volt, akit még Pálffy Gabi bácsi „japán császár”-nak keresztelt volt el, de hogy miért, azt már nem tudakolhattam meg a névadótól, mert Gabi bácsi „elsietett”. Az ő házukban, az Antiékban is volt aztán tragédia, igaz, csak jó néhány évvel azután, hogy a szomszédságukba költöztünk. Édesapját télen a közeli erdőben, a Bükkben megütötte a fa, meghalt.

Ezek voltak az én szomszédjaim, délutáni barátaim, mert délelőttönként óvodába mentem, szinte az első naptól, hogy a Szék útjára költöztünk volt Taplocáról.

Az óvoda mintegy negyed kilométernyire volt házunktól, a templom felé, Gergely Laci bácsi házában. Ekkortájt éreztem egy egészen újfajta félelmet is, mégpedig nem homályosat, hanem pontosan meghatározható, hiszen ennek formája, alakja, pofája is volt, egy kiskutya meg egy gúnár szeméjében, amelyekkel nap mint nap meg kellett küzdenem óvodába menet, pontosabban el kellett kerülnöm őket az óvoda felé igyekezetemben, majd pedig déltájt, hazasiettemben. Ha nem vigyáztam, körülbelül a félúton

(akkoriban nem robogtak benzinnel hajtott járművek az utcán, a szekerek pedig nem gázoltak el senkit, tehát édesanyám nyugodtan elengedett egyedül az óvoda felé), nos, félúton rám rontott sziszegve az egyik nyitott kapun a „ganci” – a gúnár –, „aki” elől nem győztem menekülni (nagyon félttem tőle), de ha ezt meg is úsztam, a beszédhibás Ferusnak (akit évek múlva csak én értettem maradéktalanul, nemegyszer „tolmácsoltam”, és ha valaki meg akarta fogadni egy fuvarra, vagy máskülönben, napszámra), nos, volt neki egy nagyon mérges kiskutyája, amelyik nem kevésbé váratlanul rontott rám a kapu alól, ha nem vigyáztam, ha nem számítottam rá, mert ha igen, akkor megvártam, amíg az utcán valaki (lehetőleg felnőtt) fel- vagy alá megyen, és hozzá csatlakoztam. Így egy felnőtt mellett aztán nyugodt lehettem: Se a gúnár, se a kutya nem mert kitámadni. Különben mindig vártam, hogy hazajussak, a barátaimmal „vihart bírjak” a Jóskaék udvarán lévő fűzfákra, amelyeket jócskán lengetett a szél, és közben mi négyen, Jóskaival, Antival és Jánoskával (ha a felnőttek idejében észre nem vették, és le nem kiabáltak onnan) felmáztunk a szél ringatta fákra, versenyezve, melyik merészel magasabbra kapaszkodni. Máig is csodálkozom, hogy valamelyikünk alatt nem tört le a fűzfaág.

Az óvodába járás egyébként nem volt kedvemre való.

Azzal kezdődött, hogy nem értettem semmit abból, ami ott elhangzott, amíg valamelyik nagyobb kislány meg nem szánt és le nem fordította nekem az óvónéni szavait. Egyébként őt se irigyletem (utólag), szegény óvónéni, hiszen tanítványai jó része csak boldogtalankodott a román tannyelvű óvodában. Énnekem a román nyelv eleinte még a németnél is idegenebbül csengett, pedig az óvónéni néhány szépnek mondható énekre is megtanított. (Nem emlékszem, hogy bár egyetlen verset is sikerült volna megtanulnom az óvodában). Az egyik éneknek azonban volt egy sora, amelyik hosszú életem során szinte végig fülemben csengett, értelmét csak mostanság sikerült megfejtenem. A szöveg ugyanis így ragadt meg emlékezetemben (fonetikusán írva): „*Sadunec redzse, fii tei – din muzdintantu si din vei*” Az első szavak értelmét már nagyobb elemista, úgy második-harmadikos koromban sikerült megfejtenem („Si aduna-ti rege fii tai” – „Gyűjtsd össze, fiadat, király”), de annak a „muzdintantu si din vei”-nek a megfejtése csak öreg éveimben sikerült: „Din munti, din dealuri si din vai” (A hegyekről, a dombokról és a völgyekből). Mire „kijártam” a két év óvodát, már tudtam románul köszönni (magyar tannyelvű óvoda akkoriban nem volt, mert az állami óvodák csak román tannyelvűek lehettek, Székelyföldön is), és a legegyszerűbb kérdésekre (Hogy vagy? Hogy hívnak? Hová megy?) még valami válaszfélét is motyogtam. Hanem a kiskutyától, a Ferusától, de másétől is, ha rám támadt, valamint (minden) gancitól – gúnártól – még iskoláskoromban is félttem. Szégyen ide, szégyen oda, manapság se szeretem, ha rám sziszeg a gúnár,

vagy nekem ront egy apró kutyus. (Érdekes módon a nagy kutyáktól nem félek, és azok se szívesen támadnak rám.)

Még valami változott azóta, hogy a mesevilágomból, a tágas, árnyékos parkú Fodor-kúriából elköltöztünk, hogy a rövid taplocai kitérő után Mária lábához sokkal közelebb, a Szék útján, Pálffyékkel szemben, a Tulit-féle házban lakjunk. Az idő, amely addig, négy, négy és fél éves koromig mintha állt volna, egyszerre felpörgött. Talán a mozgalmasabbá vált élet miatt. Jöttek az első barátságok a szomszéd gyerekekkel, akik eleinte még idegenkedtek tőlem, de később már nem „rúgtak ki”, sőt egy, másfél év múlva már maguk közül valónak tekintettek, ha történetesen beállítottam hozzájuk, és szívesen jöttek, ha hozzánk hívtam őket. Cívódások, sőt, verekedések is estek az óvodában, majd az iskolában is, ám ezek során rendszerint én húztam a rövidebbet (nem szerettem, nem is tudtam úgy igazán verekedni, egész gyermekkoromban csak egy osztálytársamat ütöttem meg úgy igazán, első gimnazista koromban, azt is nagyon megbántam). Igaz, közben mindaddig ismeretlen örömök is környékeztek. Miközben rákaptam a mesélés gyönyörűségére (édesapám háborús és hadifogoly élményeit „adtam elő” három barátomnak akkortájt), olyan hat-hét éves koromban éltem át életem első igazi csodáját is.

2.

Mintegy nyolc évig laktunk a Szék útján, a Tulit-féle házban, Pálffy jegyző bácsiékkel szemben. Ez alatt a nyolc év alatt igencsak kitágult a látóköröm, mint minden gyermeknek négy és tizenkét éves kora között, egyébként.

Első megdöbbentő élményem az volt, amikor rányílt a szemem a halálra, annak „igazi” mivoltára. Ez nem a házhoz köt, nem is a szomszédsághoz, pedig akkor már a Tulit-féle házban laktunk. A földön fekvő Kovács fiú nem hatott rám, nem fogtam fel, tulajdonképpen mi is történt, alighogy megpillantottam az elkéült arcú Palit, elzavartak.

Somlyón a katolikus elemi iskola és a Lukács-féle bolt között volt egy apró ház óriási cégtáblával. Egy csizmadiameszter lakása és műhelye volt ez, a Székely bácsié. Ha arra jártam, mindig megbámultam ennek a szelíd, csendes embernek az ormóttan csizmát ábrázoló cégtábláját, amelyik sehogy sem illett az apróka házhoz. Egy alkalommal hazulról (a Tulit-féle házból) a borvíz felé tartottam, korsóval a kezemben, amikor félúton döbbenet látom, hogy Székely bácsi cégtábláját levették, és a kicsi ház bejáratát fekete vászonba burkolták, azon pedig gyászjelentés fehérlett. Az ajtó nyitva.

Senkit se láttam, bementem.

Székely bácsi a ravatalon feküdt. A ravatal négy sarkánál négy szál gyertya égett. Székely bácsi mintha aludt volna csak egy kicsit, még ebben a gyertyafényes, lesötétített szobában is látszott, sápadtabbnak tűnt a szokottnál. És... jól látom?! Nem szuszogott! Egyáltalán nem emelkedett-süllyedt a melle, ahogy lélegzetvételnél szokás.

Azelőtt néha még játszottam is azt, hogy most meghaltam. Még arra is gondoltam, milyen jókat szundíthatnak a halottak. Nos, Székely bácsit szemlélve döbbenem rá, hogy a halál valami egészen más, mint amilyennek hittem, mert szörnyű lehet, csak feküdni – szusszanás nélkül. Hogy bírják ki? Hogy bírhatja Székely bácsi is, akit hiába próbáltam (igaz, csak halkan) megszólítani.

Egyszer csak az ajtó felől elsötétült a szoba.

– Magát ki engedte be ide, Sanyika?

– Székely néni állt fekete ruhában a nyitott ajtóban. Szelíden szólt hozzám, mégis megijedtem.

– Senki... csak bejöttem az ajtón. Nyitva volt.

– Na, menjen szépen tovább. Látom, borvízért indult. Mondjon majd el a templomnál egy Miatyánkot Székely bácsiért... – és félreállt az ajtóból, hogy kimehessek.

Napokig csak Székely bácsi járt az eszemben. Magam előtt láttam, amint sápadtan fekszik, lehunyta szemmel, és nem pislog, semmivel se törődik, lélegzetet se vesz. Ezt még ki is próbáltam néhányszor, de nem bírtam sokáig. Ekkor döbben-

Nagy István: Önarckép

tem rá, szörnyű lehet a halál. Amikor Kovács Jóska feltestvérét láttam, igaz, csak néhány pillanatig, akkor nem vettem észre, hogy nem szuszog. De mostantól már tudtam, milyen is valójában az elmúlás, amelyik ettől kezdve így vagy úgy, egyéb örömet jelentő vagy szomorú események között meg-megjelent az életemben, környezetemben.

Burkussal kezdte.

Azt hiszem, Fodor-kúriából való távozásunkat az én hűségem őrizom és jó barátom, Burkus szenvedte meg a legjobban. Mondom, nem emlékszem, hol volt, velünk volt-e, amikor rövid időre Taplocára költöztünk, ám az is biztos, hogy a Tulit-féle ház udvarán már megint velünk volt. Az udvar hátsó sarkába, a kerítés mellé állították a házát, ott búslakodott szegény éjjel-nappal, láncon. Szüleimnek tanácsolta volt valaki, hogy egy ideig, amíg megszokja új lakásunkat, tartsák éjjel-

nappal megkötve. Burkus egyébként észrevehetően megváltozott udvarunkon. Sokat ugatott, mord lett, és nekem se örövendett úgy szívből, ha megpillantott, legfennebb nem ugatott meg, és billent egyet-egyet a farka.

Néhány hete lakhattunk a Tulit-féle házban, amikor egy szép napon második szomszédunkba, Emmi nagynénémhez és Gyula bácsihoz vendégek érkeztek: Nagybányáról jött hozzájuk látogatóba Tivadar bácsi mint frissen végzett jogász, a Gyula doktor bácsi öccse, nővérével, Kornélia (Kornus) néniével. No, a két család, mármint a Gyula bácsié és a miénk, elhatározta, hogy vasárnap kirándulunk Tusnádfürdőre. Reggel vonatra ültünk, és bő félóra múltán leszálltunk mindahányan Tusnádfürdőn. Az egészről csak arra emlékszem, hogy amikor visszafelé készültünk, és az állomás várótermében várakoztunk a vonatra, amelyik majd hazavisz, Tivadar bácsi megzavarodott. Nyugtalan lett, ide-oda jött-ment, fel akart mászni a falra. Amikor kérdezték, mi történt, mi a baj, ezt válaszolta: „Aludt-tej, Aladár, Ulászló”. Végül Gyula bácsi és édesapám valahogy lebeszéltek a falra mászásról, és mihamar meg is érkezett a vonat. Engem édesanyámmal, Emmi és Kornus néniékkel az első kocsira irányítottak, ők pedig, „a férfiak”, egy hátsó kocsiba ültek. Többé nem is láttam Tivadar bácsit, akit bátyja és édesapám egyenest a kórházba szállítottak egy fiákerrel, onnan pedig Dicsőszentmártonba, vagy az ország egy másik gyógyintézetébe vitték, ahol évek múltán meg is halt.

Hanem amint estére mindannyian hazértünk, és édesapám is hazakerült a kórházból, Burkus még ránk se vakkanzott. Édesanyám, amint épp ételt vitt volt ki neki, egyszer csak felsikoltott. Édesapámmal kiszaladtunk a sötét udvarra.

Az én jó, védelmező barátom, Burkus kutya, úgy láncosan átugrott a kerítésen, és mert a lánc rövidnek bizonyult, felakasztotta magát. Talán még mindez a reggel történt, miután elmentünk Tusnádra.

Másnap reggel édesanyám üzent Rudi bácsiért, aki jött a szerszámaival, és a kert végében eltemette barátomat, „aki” nem tudta megszokni a sok költözködést, és valószínűleg túl sokat hagyta magára, hiszen már nem kellett vigyáznia rám, talán azt is hihette, már nem szerettem úgy, mint régen, nincs immár szükségem rá.

Édesanyámmal sírtunk. Még édesapámnak is könnyharmatossá vált a szeme, pedig ő igazán nem volt érzékenykedő fajta.

Közben Nagymamám úgy vélte, túl messzire kerültünk tőle a Tulit-féle házba való költözésünkkel, és gondolhatta, egy likkal közelebb hurcolkodik hozzánk. De nem sokkal közelebb. A régi Várdotfalva (a történelmi Csíksomlyó ugyanis csak a templom, a kolostor, a hajdani gimnázium és a borvízforrás volt) a patak mentén húzódott. Az egyenes, a pataktól távol eső Szék útja a tizenkilencedik században alakult ki, amikor Csíksomlyó lett a szék központja, pontosabban a temp-

>>>>> folytatás a 14. oldalon

>>>>> folytatás a 13. oldalról

lommal szemben lévő, szépnek mondható és terjedelemre is impozáns épület, az ún. „stabiliment” lett Csík székháza. Addig a faluból más út vezetett Csíkszereda és természetesen Taploca felé is, a patak mellett húzódó Várdotfalvából. Nos egy patak menti, az útból kiágazó utcácskába költözött volt nagymamám, egy érdekes, régebbi házba, ahol édesapámnak egyik kollégája, Bene bácsi is lakott családjával. Szegény Bene bácsi is azok közül való volt, akik az impériumváltozást követően állami tisztviselő létükre megtagadták az eskütételt a román államnak, és állás nélkül maradtak. Amikor édesapám találkozott vele, gombaszedéből éltek, abból tengődött családotul. Ma is büszke vagyok az én jó, realpolitikus édesapámra, aki rábeszélte: tegye le bátran az esküt, és ő álláshoz segíti. Így is lett. Érthető, ha a Bene család örömmel fogadta a házba nagymamát, azt azonban nem tudom, ki volt a háztulajdonos, kinek fizették a házbért, és szívesen láttak engem is, valahányszor meglátogattam nagymamám. Igaz, már első-második elemista koromtól nemcsak Vilma néniért jártam abba a házba (ahonnan az én nyughatatlan nagymamám mihamar tovább is költözött, alább, szintén a patak mellé, egy nagyobb házba), hanem a nálam egy évvel (kettővel?) idősebb barátomért, Bene Laciért, akihez való ragaszkodásom jeléül tízenhárom éves koromban a László nevet választottam magamnak bérmanévnek. Amiről Szék úti szomszédaimmal szó sem lehetett (hiszen nem volt a közelben patak), abból aztán Laci-val kivettük a részünket: kosárral halásztunk a patakban. Nagymamám megtisztította-takarította a húsz-harminc fürge csellét, cigányhalat, amit hazavittünk, odatette sütni, és ráütött két-három tojást. Szegény édesanyácskám megint környékezhette a guta nagymamám szakácsművészetéről zengett himnuszaim miatt. Mit tehettem volna azonban, ha nagymamám tojással kisütött hal dolgában is verhetetlen volt! Ám itt nem álltak meg a dolgok, mert a „háziasszony” unni kezdte a halacsák takarítását, ám ez Laci egyáltalán nem hangolta le: Hozunk rákot, azzal nincs ennyi baj!

És hoztunk rákot.

Felmentünk a Somlyó-patakára, Csobotfalva fölé. Laci kézzel szedegette ki a mart alól a kalimpáló ollójú rákokat, én pedig, mert iszonyodtam benyúlni a mart alá, Burján bácsitól vásárolt májjal fogtam, amit fűzfavesszőbe csíptettem, úgy tettem be négyet-ötöt sorra a patak csendes kis öbleibe, és néhány perc múlva már szedhettem is ki a májra csimpaszkodó, azt elengedni nem akaró, nagy ollójú népséget. De Laci tudott egyebet is. Tavasszal, mikor a fák még csak rügyeiket bontogatták, megcsapolta a fehér nyírfák kérget. Sok finom viricset ittunk így. A gombák közül is megismertem néhányat, hála jó barátomnak. Gyakran mentünk együtt gombászni, de ha nem volt rá ideje, és szomszéd barátaim se jöhettek, a szüleim egyedül is elengedtek hat-hét éves koromtól gombáért, és én szívesen jártam egyedül is a Nagysomlyó erdejét,

a két Somlyó-hegy közötti tisztást és a Nagysomlyó mögötti csiperketelepeket. Nagyon büszkévé tett, hogy előfordult: az általam hozott gombából egy egész ebédre való telt ki az egész családnak.

Ekkortájt – olyan hatéves lehettem – találkoztam – a Csodával.

Egyedül szedegettem a friss, hamvas szegfűgombát a két Somlyó-hegy közötti hatalmas tisztáson. Egyszer csak mit látok? Az erdő, a Bükk felől egy őzike jöddögél egyenesen felém. Egy még nem egészen fejlett őzsuta. Jött és megállt előttem (én megbénultam, mozdulni se mertem). Felém nyújtotta a nyakát, én erre a kezem nyújtottam neki. Megszagolgatta a kezemet. Elragadtatásomban meg akartam ölelni. Valószínűleg hirtelen mozdulatomtól megijedt, elszaladt.

Másnap-harmadnap is odamentem. A Nagysomlyó erdejében is bolyongtam, hát-ha viszontláthatnám. És vissza-visszatértem, hol barátaimmal, a Kovács fiúkkal, hol Bene Laci-val, hol egyedül. Az őzikémet azonban soha többé nem láttam. Egy idő után a fiúk, bár nekem nem mondta senki, azt híhatték, hogy az egész őzikés történetet csak kitaláltam. Édesanyám? „Igen-igen, kicsi szívem” mondogatta, ha előhozakodtam csodálatos találkozásommal az őzikével, édesapám pedig végig se hallgatott, ha szóba hoztam, egy „ügyes vagy”-gyal elütötte a dolgot. Én pedig még abban az évben és a következő esztendőben is jártam, járogattam, ha egyre ritkábban is arra, ám az őzikét többé nem láttam. De mindmáig keresem.

Nehéz elfogadni, de kénytelen voltam vele: Vannak az életben dolgok, amelyek bárhogya is szeretnők, soha sem ismétlődnek meg. Sajnos csak öreg koromban jöttem rá, hogy az élet igazán szép ajándékait, csodálatos eseményeit a legokosabb tudomásul vennünk, de „ráduplázunk” hiábavaló. Az élet csodái megismételhetetlenek. Akár a nagy fájdalmak.

Az én életemben is voltak csodák, mint gondolom, minden emberében. Első az őzike volt. Csak sajnálhatom azokat, akik életében állítólag nem volt.

A többiről hallgatok. Még ezt se hitték, ezt se hiszik el nekem. Valójában nincs is szükségem arra, hogy elhiggyék. Az ember végső soron magában őrzi élete nagy csodáit és egészen soha el nem múló fájdalmait.

3.

Kisgyerek képzelőerőmet igencsak foglalkoztatta, vajon Tusnádról hazafelé utaztunkban miért ültettek engem édesanyámmal, Emmi névvel és Kornus névvel távol Tivadar bácsitól? Én ugyanis semmi bántót nem láttam viselkedésében, inkább tréfásnak véltem azt, úgy éreztem, ha együtt maradunk, jól elviccelgetjük az időt. Az a bizonyos „Aludt-tej, Aladár, Ulászló” nagyon tetszett nekem, noha nem jelentett semmit. Biztos még mondott volna ilyeneket, talán ennél is különbekezt Tivadar bácsi, ha nem ültetnek szét minket a vonaton. Meg aztán, amint később mesélte nekem édesapám, Tivadar bácsi békésen szundított egész úton, a csíkszeredai állomáson is alig tud-

ták leszedni a vonatról, mert Gyula bácsi altatót adott be neki. Végül azonban Édesapám megunt a faggatózásomat (valami nagy titkot sejtettem Tivadar bácsi körül), és megmagyarázta nekem, hogy Tivadar bácsi beteg. Nem köhög, nem is lázas, hanem „lelki beteg”, idegbeteg ember, ahogy falun szokták emlegetni az ilyet, bolond, vagyis kiszámíthatatlan. Lehet, hogy csak üldögél a helyén békésen, esetleg mondogat olyasmit, aminek semmi értelme, vagy fel-alá sétál, és senkivel sincsen baja. De az is megtörténhet, hogy nekiesik annak, akit közelében talál, akár ismeri az illetőt, akár nem. Vannak olyan idegbetegek, akiket a gyermek közelsége is ingerelhet. Akár bánthatja is a kicsit. Ha Tivadar bácsi netán dühöngeni kezdett volna, akkor talán még ketten, Gyula bácsival se tudták volna lefogni, mert az ilyenfajta betegségben szenvedők nagyon erősek tudnak lenni! Ilyesmire azonban szerencsére nem került sor. Tusnádtól hazafelé Tivadar bácsi végig aludt, már csak a csíkszeredai kórházban ébredt volt fel.

Világos beszéd, gyermekeszemmel is tökéletesen felfogtam, megértettem. Ám el is felejtettem volna már régóta az egészet, ha mihamar nem igazolódna édesapám szavai.

Élt Csíksomlyón egy oligofrén nagykamasz, Elek. Szelídnek, ártalmatlannak ismerték. Az utcán mindenkinek köszönt, egyformán rávigyorgott gyermekre, felnőttre. Az egészen kicsikhez még oda is ment, és a maga bamba módján motyogott is nekik valamit, de hozzájuk nem nyúlt, a kezét nem tette rájuk. Nos, nem sokkal tusnádi kirándulásunk után felfelé mentem a Szék útján, a kéttornyú templom irányába, hogy az első elágazásnál balra térjek, nagymamám új lakása felé. Amint épp kanyarodnék el Alszegnek, látom, hogy szembe jön velem Elek. Messziről vigyorgott nekem, mint régi ismerősének, én pedig megvártam, egyáltalán nem zavart a kezében lévő jókora, furkósbotszerű ág. „Szervusz Elek, hová mész?” köszöntem rá, ő pedig, amint a közelemben ért, azonmód vigyorogva nekem rontott, és jót vágott rám a husággal, szerencsémre derékon talált, nem a fejemre ütött. Így is valószínűleg fasírozottá ver (mert én bénultan álltam), ha egy fiatal gazdaember, aki épp mellettünk hajtott el szekerével, oda nem ugrik, és szíjostorával püfölni nem kezdi szegény Eleket, aki ordítva elrohant ugyan, de többé nem csillapult. Dühöngőként szállították el, tán Dicsőszentmártonba, mert többé őt se láttam.

Ettől kezdve mélységes félelem költözött belém a szellemi fogyatékosok, ideg- vagy lelki betegek iránt általában. Félttem a teljesen ártalmatlan Linától, távol tartottam magam tőle, pedig soha senkit se bántott, csak akkor fogta el az indulat – az egyébként szorgalmas, dolgos öregasszonyt, bár nem ütött meg senkit –, ha valaki (akár gyermek is) odakiáltotta neki: „Lina, a küpöllő kidőlött, a vaj kiömlött!” De Mihállyal se szívesen maradtam testközelben, ezzel a teljesen ártalmatlan, bárgyú, gyengeelméjű, erős fickóval, aki ha úgy adódott, még a gyermekeknek

is könyörgött, sírva kérlelte őket, hogy ne bántsák, és ha „parancsolták” neki, szórakoztatásukra akár nyíltan is hajlandó volt onanizálni, amit én – különösebb erkölcsi megfontolás nélkül, hisz ehhez kicsi voltam – igen ízléstelennek éreztem, és elmenekültem, ha épp ilyen társaságra bukkantam a többiek mulattatásért mindenre kész Mihállyal. Egyébként Mihály évről évre rendszeresen felásta kertünket, és nagyon elégedett volt az édesanyám főzte bablevessel, amelyből a füstölt oldalas se hiányzott, és ami a fontos: mind a levesből, mind pedig a második fogásként tálalt angyalbegyerőből kedvére fogyaszthatott. Hatalmas étvágya volt.

Ha a kiskutyáktól, valamint a „gancitól” – az előrenyújtott nyakkal felém sziszegő gúnártól – való félelmet sikerült is valamiképpen kinőnöm, úgy kamaszkoromig, legalábbis jól lepleznem, az idegbetegektől, a szellemi fogyatékosoktól, akár a teljesen ártalmatlanoktól, a mindössze hülyén vigyorgó kisgyerekektől még most, vén koromban is félek. Egész életem során féltem tőlük, pedig Elek óta nem bántott, meg se fenyegetett egyikük se. Sőt, felnőtt koromban azt vettem észre, hogy vonzódnak hozzám, rendszerint mondani szeretnének nekem „valamit”.

Az óvoda mintegy negyed kilométernyire volt a Tulit-féle háztól, a templom irányában. Egyébként Gergely László (akit a faluban csak Papp Laciként emlegettek) házában nyitották meg az óvoda mellett az állami (természetesen, román tannyelvű) elemi iskola első osztályát is. Ez a sarokház már a falu központjához tartozott. A ház hátsó részében lakó háztulajdonosra – Gergely (Papp) Lászlóra – valamiért nagyon haragudtak Somlyón az emberek. Állítólag valakit feljelentett volna „jó magyarságukért”, vagy tanúskodott ellenük, már nem tudom, de 1940 kora őszen, a bécsi döntést követően, de még a magyar csapatok bevonulása előtt egy-két nappal, éjszaka alig sikerült kerekelt oldania Laci bácsinak a somlyóiak dühe elől, akik szétverték a házat, de a feleségét, kisgyermekét nem bántották. Laci bácsi akkor úgy eltűnt Somlyóról, hogy többé nem láttam. Házát eladta, amit aztán az új tulajdonos rendbe tétetett, és azóta is üzlet működik benne (egy időben kocsmá is volt). De várjunk még ezekkel.

Új szomszéd barátaim mellett (akik közül egyik se járt óvodába) ott is akadtak új barátaim. Köztük nem egy olyan, aki szívesen belém kötögetett, hisz engem nem volt nehéz megverni. Rendszerint „Fodros haj”-nak csúfoltak. Érdekes módon, a szomszéd falu, Pálfalva velem egyidős gyerekei (akiket vasárnaponként a plébániatemplomban láttam), má sem tudom, miért, „Lapocká”-nak nevezték volt el, bár ők sohase próbáltak megverni, igaz, alkalmuk se nagyon adó-

dott rá. Benéék házába költözött nagymamám azonban megorrontott valamit. Némi „aprópénzzel” lefizetett egy nálam jó két évvel idősebb fiút, Burján Lacit, a leg erősebbet a gyerekek közül, hogy védjen meg. Ettől kezdve többé már nem bántottak, mert ha valaki kezét mert emelni rám, Laci már esett is a torkának. Óvónénink, aki nem sok eredménnyel foglalkozott velünk, beérte azzal az egy énekel, amire megtanított volt románul, hagyott, hogy kedvünkre töltsük az időt, ha történetesen épp nem esett az eső, ha fagy se volt, és az udvaron lehettünk. Játsszani már természetesen magyarul játszottunk, mert egyetlen román óvodástársunk, „az őrmester fia” – mindenki így szólította a faluban – Misu Stegaru Constantin (édesapja Csíksomlyón volt csendőrrősparancsnok) jól tudott magyarul. Óvodáskorom egyetlen maradandó élménye – a már idézett dalszöveg mel-

Nagy István: Férfiportré

lett – az volt, amikor egy csendes, napsütéses őszi (tavaszi?) délelőttön, miközben az óvónéni magunkra hagyott, „nőgyelet”-et játszottunk. Csíksomlyón ugyanis működött akkoriban egy „nőgyelet”, amelyik teaestéket szervezett, műkedvelő előadásokat rendezett „jótékony” célra. Egy ilyen alkalommal magam is szerepeltem néhány kis társammal, kislányokkal, fiúkkal. A „lepketánc”-ot lejtettük volt el, pillangóknak öltöztetett kislányokra vadászva lepkefogókkal, zongoraszóra, tánclelésben. Mindenkinek igen tetszett, nagymamám külön is megdicsért „kecses tánclepteimért”, de én nagyon untam, mert „lepkefogómat” egyetlen „lepkére” se boríthattam rá. Ezért aztán, ha lehetett, messzire elkerültem a „nőgyeletet”. Az igazit.

Óvodai nőgyeletünk – mi tagadás – már érdekesebbé sikeredett.

Amikor – amint említettem – óvónéninknek valami dolga akadt egy napfényes délelőttön valahol, védelmezőm, Burján Laci vezetésével előadtuk az általa írt-rendezett színművet (ezt az írtat természetesen úgy kell értelmezni, hogy ő gondolta ki), amelynek főszerepét is természetesen ő vállalta magára. „Az ügyes mészáros” című egyfelvonásosnak négy főszereplője volt. Mellette öccse, Bandi, továbbá Botár Gézuka és én voltunk a szereplők. Tekintve, hogy párbeszéd nem hangzott el a színpadon, a szerepeket megtanulni se volt nehéz. A darab megalkotására édesapja, Burján Ignác bácsi ihlette Lacit, aki a környék messze legjobb és méltán híres – Prágában tanult – hentes-mészárosa volt. A két Burján fiúnak tehát megvolt a „valóságismerete” a játék színreviteléhez. A tényleges két főszerepet Lacival játszottuk, a védelmezőmmel, még ha az enyémet nem is kívánta el senki. Laci öccsének és Botár Gézukának valamivel kisebb szerep jutott, bár passzívnak épp nem mondható. A magam részéről semmi kifogásom se volt a szereposztás ellen. Bandi és Gézuka voltak a „segédei”. Ha Bandi nem is volt kötekedő természetű, Botár Gézuka még az élő fába is belekötött (pedig alacsonyabb volt nálam), és Burján Laci kivételével helyben is hagyott mindenkit. A szereposztást azért nem bántam, mert tudtam: ha Gézuka (esetleg) túlbu-zogná a szerepét, majd „fizetett” testőröm, Laci, visszafogja. „Az ügyes mészáros” cselekménye – konfliktusa úgy igazán nem nagyon adódott – egyszerű volt, világos és áttekinthető.

A levágásra szánt berbécses, amelyet megtisztelő módon én alakítottam, az „ügyes mészáros” segédei, Bandi és Gézuka lefogták, Laci elé hurcolták, majd négykézlábra kényszerítették, és az egész előadás alatt keményen tartották. Laci minden nehézség, kapálózásom (más szóval a berbécs kapálózása) ellenére a hátamra ült, amint négykézláb vergődtem, és egy bicskaszerűre vágott fadarabbal „levágott”. Úgy tett, mintha véremet venné, majd amikor kinyögte: „Most!” – akkor nekem mozdulatlanra kellett összerogynom. A jelenet egyébként nem tartott sokáig, ám nekem a befejező „Most!”-ig ficáncolnom kellett, vergődnöm, miközben Laci a nyakamat piszkálta a fadarabbal, ami – szó, ami szó – kissé fájt is, de vérezni nem vérezt. Óvodástársaim lelkesen megtapsolták a véresnek ható jelenetet, mi négyen meghajoltunk a hálás közönség előtt, utána pedig megkezdhettem leporolni a ruhámat. Miközben Gézuka, ha Laci épp nem nézett oda, fenékre rugdosott. Azt a munkát, a nadrágom leporlására gondolkodtam, tőlem telhető alaposággal végeztem ugyan, de elszakadozott, egyik-másik

>>>>> folytatás a 16. oldalon

>>>>> folytatás a 15. oldalról

gombjától megvált ruhámat teljesen rendbe nem tehettem. Édesanyám rémülten csapta össze a kezét, amint meglátott.

– Drága gyermekem, ki vert meg? Ki bántott?! – nézett rám ijedten, én azonban sugárzó arccal válaszoltam:

– Nőegyletet játszottunk, édesanyám! Előadtuk az „Ügyes mészáros”-t, és én voltam a berbécs!

Jóllehet több „nőegylet”-et nem adtunk elő, mégis úgy vettem észre, hogy egész életem során aránylag sokszor alakítottam a „berbécs”-et. Akit nem vágnak le, de úgy tesznek, mintha. Erre az óvodáskorom óta vissza-visszatérő szerepre, igaz, nem nagyon vágyakoztam, de ha már rivaldafénybe került az ember, akkor ott alakítani is kellett, még akkor is, ha a „berbécs” szerepre történetesen nem volt tolongás. Igaz?

4.

A két óvadás esztendő gyorsan elröp-pent, legalábbis emlékezetem szerint. Többet játszottunk az udvaron, csatangoltunk még az utcán is, ahol az enyém mellett talán csak Burján Bandinak és Botár Gézukának vettek a szülei plasztelint, és talán az „örmes-ter fiá”-nak is adott az óvó néni az „ál-lami készlet”-ből. A magam részéről hamar meg is untam, és hagytam a többieket, gyurmázzanak az enyémből, játsszanak vele kedvükre.

Egyéb lényeges emlékem nincsen is óvodáskoromból, mert mihamar első osztályos – iskolás! – lettem.

És nagymamám állta a szavát. Két tojásból készített nekem ettől kezdve hagyományos tojásrántottát.

Szüleim azonban nem a Bakó tanító bácsi római katolikus elemi iskolájába írtattak, mert a hatóságok nem engedélyezték, hogy be nem töltött 7 évemmel (decemberben születtem) felekezeti (magyarul tanuló) iskolás váljak belőlem. Ezért aztán állami – román nyelvű – iskolába írtattak. Azt hiszem azonban, nem jártam rosszul. Legalább az elemiben jól megtanultam románul. Nagymamámhoz pedig naponta el kellett járnom, aki egy-egy kurta félórácskát foglalkozott velem, hogy magyar nyelvtan dolgában se maradjak le, a románul párhuzamosan magyarul is megtanuljak írni-olvasni, ha lehet, mennél jobban. Mert úgy különben heti két magyar óránk volt az iskolában, Virág néni – magyar tanítónőnk – jóvoltából. Igazi gondunk azonban, pontosabban inkább a szüleinké, az volt, hogy Gavrila tanító néninket első-másodikban nem nagyon érdekelte előmenetelünk. Néha idegesen ránk szólt. Tudtuk, ha azt mondja „boule!” (ökö), akkor valami számarsságot feleltünk, de ez ritkán fordult elő. Úgy különben tartotta az órát, mesélt is nekünk valamiket, amit elsőben, de még másodikban se nagyon értettünk. Ekkor szégyelltem meg magam először – egy nyilvánvaló igazságtalanság miatt.

Első év végén még nem nagyon értegettem, amit a tanító néni mondott. A betűket, majd szavakat is, amiket később diktált, leírtam ugyan a magam

módján, de sohase tudtam igazán (tartok tőle, az egyébként kedves Gavrila tanító néni se tudta), hogy valójában miképpen állok a tanulással. Legjobb tanuló az osztályban – szerintem és mások szerint is – a csobotfalvi cigány-leányka, Nyika Katika volt. Év végén mégis engem dicsértek meg, az én fejemre tettek koszorút, és utánam még Botár Gézuka és Burján Bandi dicséretet kapott. Katika csak utánunk következhetett. Pedig ha jól emlékszem, többet tudott, mint mi hárman együttvéve. Ezt meg is mondtam volt a záróünnepély után nagymamámnak, aki azonban leintett: hallgassak.

Nagy István: Öreg paraszt

Aztán – mert kevesen voltunk falusi magyar nebulók, akiket román iskolába írtattak – harmadik osztálytól az árvaháziak közé tettek. Itt – mert volt a gyermekek között néhány Moldvából idehozott görögkeleti, román kis társunk is – csak román nyelven folyt a tanítás, jóllehet az árvaházat a Csíki Magánjavak tartotta fenn, és római katolikus (magyar) vincés apácák felvigyáztak a gyermekekre, gondozták őket és látták is el valamennyiüket. Attól kezdve, hogy bennünket is az árvaháziak közé tettek, az ottani magyar gyerekek is járhattak a heti kettő magyar órára. Egyébként az árvaháziak majdnem börtönfegyelemben éltek a magas fallal körülvett tágas udvaron, a kertben és az árvaház szelődült egykori csíksomlyói gimnázium épületében. Nem szívesen mondom ugyan ki, de egyik-másik kedvesnővér (például a szép Amanda) kegyetlenül szigorúan bánt a gondjaira bízottakkal, a legkisebb vétségért is elverte őket bogos, kötélszerű övével, de láttam olyan gyereket is, akinek vérző seb támadt a fején Amanda nővér kulcsosomójától. Élelmezés tekintetében se voltak elkényeztetve az árvaházi gyermekek, emlékszem, tízóráira édes málét kaptak, amiért (hiszen számunkra ez újdonság volt) szívesen odaadtuk otthon felcsomagolt tízórainkat, vajjas kenyereinket, vagy akár a zsírosat is. Ami már

akkoriban, harmadik osztályos kisgyerekként feltűnt nekem: a kedvesnővérek (állítólag) külön, jobbat kosztoltak az árvaházban, mint a gondozottjaik. És nemcsak a magyar árvákkal, de még velünk, a faluból bejáró kisiskolásokkal is csak románul beszéltek, bár nem emlékszem arra sem, hogy a kedvesnővérek megbüntettek volna valakit az árvák közül vagy a falusiakból, amiért magyarul szólalt meg. Egyébként – ma sem tudom, miért –, de az árvaházi iskolában mintha szándékosan távol akartak volna tartani bennünket, falubelieket, a „bentlakóktól”. A két év alatt, amíg oda jártam, egyetlen barátom se akadt közülük. Még a gyönyörű hangú Lokodi Marcella se állt velem szóba – fél évszázad múltán, már asszony korában ismertem meg, ismerem fel Kolozsváron. Talán egy véletlennek, egy számomra mindmáig érthetetlen eseménynek is köszönhetem, hogy harmadik-negyedik elemiben két évig idegenként jártam iskolába, az árvaház kis lakói közé. Harmadikos koromban, igazgatónőnk, Elena D. Opinca asszony (akinek férje is az iskolában tanított) hívat. Egy szigorú arcú kedvesnővér és egy szipogó árvaházi leányka állt előtte, egyébként osztálytársam, egy gyenge, félszeg kis virágszál. „Te miért lökted le a lépcsőn ezt a leánykát?!” – szólt rám szigorúan az igazgatónő. „Mikor?!” – kérdeztem vissza, de mindjárt hozzá is tettem: „En ezt a kislányt soha se bántottam, hozzá se nyúltam, össze se vesztünk, és nem is láttam a lépcsőkön vagy a lépcsők környékén, soha!” A szegény kis penészvirág sírni kezdett. „Igenis, ő lökte le!” – szólt helyette a kedvesnővér. „A cuvioasa sora (kedvesnővér) látta?” – kérdezte az igazgatónő. „Nem, de nekem a leányka mondta, és ő nem hazudik!” A kislány leszegte a fejét, és többet egy szót se lehetett belőle kiszedni. Az igazgatónő tanácstalan volt, nyilvánvalóan látszott, hogy nem hazudok, úgyhogy elengedett. Attól tartok, a kedves nővéreknek nem volt kedvükre, hogy bejárunk az árvaházba, beszélgetünk a gyermekekkel, barátokunk velük. Különben el se tudom képzelni, még így is nehezen, hogy mi baja volt velem annak a kislánynak vagy a kedves nővérnek?

No, de szerencsére, időm nagy részét otthon, nagymamánál, a két Somlyó-hegy közötti tisztáson, az erdőben vagy a patak mellett töltöttem valamelyik Kovács gyerekkel, Bene Lacival vagy egyedül.

A szomszéd gyerekek, a már említett három fiú (mindhárom Kovács, de még unokatestvérek se voltak) most már egészen bevettek a „csapatba”, még véletlenül se fordulhatott elő, hogy a „főnök”, Jóska olyat mondjon, mint odaköltözésünk után – még óvodáskoromban – mondott az első hetekben, amikor Antival és Jánoskával hozzácsapódtam, ő pedig így invitált befelé, a házukba: „Gyere János... gyere Anti... Sanyi, ha akarsz jössz, ha nem, nem...” Most már természetes volt, ha velük tartok, akkor is, ha a fűzfákon „vihart bírunk”, akkor is, ha sarjúkaszálás után a mezőn „dunghófészkeket” fosztunk ki egy

kis mézért, és az is, ha „La fűz!” (A fűzhöz!) vezényszóra almát lopni indulunk Balogh ezredes úr kertje felé, bár én továbbra se másztam be oda, kint-ről örködtem néhány almaért. A „fűz” egyébként a „fűzfahuszár” rövidítése volt. Bevallom, nem pusztán a gyávaság (bár az is!) tartott vissza attól, hogy bemásszak a rozszant kerítésen át a mező felől Balogh ezredes úr gyümölcsösébe. Valahogy tiszteltem az öregurat. Édesapám igen sokat mesélt nekem róla. Akkoriban délutánonként találkozgatott vele a csíksomlyói kaszinóban (ilyen is volt ám a szülőfalumban!), ahol az idős hadastyán hajmeresztő Hány-történetekkel szórakoztatta a fiatalokat – „huszártiszt” korából, úgymond, holott sohasem volt az. 1896-ban nyugdíjazták századosként a „közös hadseregből”, mert nem tudott németül. A nyugdíjazással előléptették őrnaggyá. A világháború kitörésekor, 1914-ben behívták a hadkiegészítőhöz – sorozóbizottságba –, és kapott még egy csillagot a gallérjára: előléptették alezredessé. Kurta két esztendő alatt teljesen hasznavehetetlennek bizonyult, és 1916-ban végképp nyugdíjazták, mint ezredest. A trianoni békeszerződés aláírása után a magyar tisztviselők ezrei tagadták meg a hűség esküt a román államra, a királyra (nem tudom, ki biztatta és honnan őket) – végül állás nélkül maradtak. Balogh ezredes úr másként járt el. Bukarestbe utazott és mint az Osztrák–Magyar Monarchia nyugalmazott ezredese Ferdinánd király jelenlétében tette le a hűség esküt (el nem tudom képzelni, milyen nyelven). Mivel az osztrák–magyar hadseregből egy rendfokozattal magasabbal vették át a tiszteket (főleg az erdélyi századokat és – természetesen – románokat, bizonyára magyarokat is vettek volna, de nemigen volt jelentkező), az ezredes úr nadrágjára is felvarratták volna a tábornoki lampaszt, ha románul nem is – de legalább németül tud. Balogh ezredes úr azonban anyanyelvünkön kívül semmiféle emberi nyelven sem tudott megszólalni. Így végül be kellett érnie az ezredesi nyugdíjjal, amiből jólétben élt mintegy húsz évig, úgy, hogy közben Merza bácsihoz férjhez ment leányának is házat építtetett, a magáé mellett, a Szék útján. Már kezdte volna kefélni régi egyenruháját 1940 tavaszán (amelynek nadrágjára – szerencséjére – mégsem varrták fel a román tábornoki vörös csíkot) – és várta Horthy-t. Ám akkor megkapta váratlanul a végső „behívót”. Ezúttal már a mennyei seregbe. Sajnos, nem tudhatjuk pontosan (majd megtudjuk), milyen rendfokozatban szolgál Szent Mihály arkangyal vezénylete alatt, hacsak ki nem hozta valamivel a sodrából a Mennyei Seregek Fővezérét is, és nyugalomba nem küldték – ott is. Nagyjából egy időben halt meg öreg barátjával, Kollonics doktorral, akivel azonban halálosan összeveszett röviddel előtte. Úgy látszik, nem tartott tovább a harag köztük, mert odaát ilyesmi nincsen.

Amíg a Tulit-házban laktunk, három barátom közül, azt hiszem, Já-

noskához ragaszkodtam a leginkább, ő volt a legjobb barátom. Talán ők voltak a legszegényebbek is. Egy alkalommal, alkonyattájt éppen akkor állítottam be hozzájuk, amikor Boris néni, Dani bácsi és Jánoska éppen vacsoráztak. Talán másnapra el akartam kéreztetni Jánoskát, vagy valami hasonló „sürgős” dologért kopogtam be hozzájuk napszentület után. Hajában sült krumplit faltak túróval. Ha már ott voltam, és bámultam őket, asztalhoz invitáltak kedvesen, és kínáltak engem is: – Tessék, vegyen belőle, Sanyika, ha szereti! – én pedig szerettem. Tisztességgel bevacsoráztam. Otthon aztán már hiába kínáltak. Lelkendezve újságoltam, hogy senki olyan vacsorát nem tud készíteni, mint Boris néni.

Csíkban nagy szó volt, ha valaki nem étkezett tisztességesen. (Móricz „Egyszer jóllakni” című novelláját – emlékszem – kisdiák koromban értetlenül olvastam. Ha azok az emberek olyan éhesek voltak – miért nem dolgoztak?) Így a „sült pityóka túróval”, bizony gyenge kosznak számított, amivel senki sem hancegett. Másnap, amikor édesanyám kissé irigyen, de főként kíváncsian megkérdezte volt Boris nénitől, hogy ugyanbiza miféle finomságokkal traktáltak engem, a kérdezett kissé zavarban mentegetőzött azzal, hogy „idejéből” csak egy kis sült pityókára és túróra tellett...

Igaz, nemcsak engem láttak olykor vendégül a szomszédok, Jánoska vagy Anti is rendszeresen velem kosztolt, ha nálunk fogta az ebéd- vagy a vacsora időt. Emlékszem, egy alkalommal, pénteken (böjtös napon) terített volt édesanyám, Antinak is. Mint minden tisztességes csíki házban, péntek estén, nálunk is tejes-túrós puliszka volt az ebéd. Édesanyám tehát mindhármunk tányójára forró puliszkát tett, és hideg tejet öntött reá (nekem főtelent), Anti jobban szerette a főttet. Keresztet vetetünk, imádkoztunk, édesanyámmal hozzáláttunk, de Anti csak ült. Nem nyúlt a kanálhoz.

– Miért nem eszel, Antika? – csodálkozott édesanyám. – Nem szereted a tejes puliszkát?

– Erőst szeretem – válaszolta Anti. – Csak egy kicsi kenyeret istállók szépen.

Mert Anti mind a tejes, mind a túrós puliszkát kenyérrel ette.

Vasárnap délutánonként az én három barátom és a Tóth fiúk (néhány házzal alattunk laktak, szülőfalum utolsó házának, a Kollonics–Borcsa tanár úr féle ház felénk eső szomszéd-ságában) együtt futballoztak. Sajnos, én kezdettől annyira ügyetlennek bizonyultam, hogy nem vettek be a rongylabdát kergető játékba. Aztán (már nem tudom, valamelyik nagynéném, Karli nagybátyám vagy nagymamám jóvoltából-e) – egy igazi futball-labdához jutottam. Igaz, csak hármas méretű volt, de szabályszerű, rúgni való labda, biciklipumpával felfújható gumibelsővel. Barátaim ki is vették a kezemből, amúgy összehuttyantan, kőkeményre fújták, utána „befűzték” – de engem is beválasztottak a játékba. Merő becsületből vettek be a labdámért, mert úgy különben – egészen kamaszkoromig – végig nagyon ügyetlen futballista, egyáltalán tornász és sportoló voltam. Utána az udvarunkon is rúgtuk a labdát Bene Lacival. Én neki az ötös-felesről, ő nekem a tizenhatosról. Így se mindig én győztem volna, de Laci – nem tudom, miért – annyira kedvelt engem, hogy rendszerint „kihozta” a döntetlent, hogy ne búsuljak.

(folytatjuk)

Nagy István: Katonafej

FRANZ HODJAK

Pásztordal

háromszor három nyárfa
kilenc
ebben a dologban nagy változás
nem történhet
a nyulak az elvárásoknak megfelelően
szaporodnak
az uborkaföldeken szokásos uborkák
nőnek
még a gólya nevetséges járása
is a tavalyi
unottan, a pléhkrisztus szenved
a faluszélen
salátalevéllal és ősi ráolvasással
gyógyítják
a juhok sérült patáit
a házak hasonlitanak egymáshoz
azonban magukra egyik sem

késő este
a szív egy véreb, rángatja
tépi a láncot

Egy rács monológja

mindig egyszerre
indulok
két ellentétes
irányba

az adott úton haladva
egyidőben vagyok
mozdulatlan
rendíthetetlen

tökéletesen uralom
a dialektika művészetét

Én vagyok az ige

én vagyok az ige ami
kínozt, ember, ami
rág
naponta percről percre, ami
nem hagy alább, aki daganatként
fejlődik benned, emészt és
nyugtalanít folyamatosan, ami
nem hagy békén
ami kínozt és kínozt és
amibe
kerülhet
ha időben ki nem mondod
akár életed is.

Temető

újra vasárnap van
újra szólnak a harangok
újra harangszós vasárnap van
újra
újra ünnep van
az első
világháború halottai
látogatóban
a második világháború halottainál
így töltik örökkévalóságuk
örökös tapasztalatcserét folytatnak
elég furcsa tapasztalatok cseréjét
sok mondanivalójuk van

megtudták azt amit az élők közül
senki sem fog megtudni
beszélgetéseik szívélyes hangulatában
zajlanak

egyetértésben
egyetértésben a közös jövőjük felett
égető kérdést kell megoldaniuk
a legnagyobb megértésben
egyhangúlag
talpalatnyi földjüket
háborúmentes övezetté nyilvánították
teljes sikerrel
jó példával lépnek előre
békésen élnek
a végleges béke
világában.

Hajnali elégia

az éjszaka felől érkezem
ami kísérni fog
lépésről lépésre
való igaz megfelelő távolságból
viszont mindig kész
sietni
mikor megbotlom
vagy mikor már nem tudom
merre menjek

sohasem tudok
teljesen megválni tőle
követ
golyalábon gumikeréken
csizmában
mikor remélek ő kételkedik
mikor kételkedem ő kételkedik
ő csak saját nyelvét beszéli
szavai csak romlott
részeimben csengenek
ereje a gyarlóságok
sokaságában van
percről percre változtatja
kinézetét
hol kicsi
hol nagy
hol szilárd hol folyékony
egészen borzalmas
emberi arccal
jár

Kolozsvári elégia

Akkortájt mikor a kezdetnek
az volt a jelentősége
amit meghatároztunk.

Az ablakelőtti juhar is
tizenhárom évvel
idősebb.

Létezik-e megalázó vereség
a győzelmeskedők számára?

A hűtőszekrényben, barátaim, olvad
a vér.

Képzeletükben feltűrt ingujjal
lépnek ki
kalapjuk árnyékából.

Régenmúlt idejük
eljött.

Erdélyi elégia

a sírásó, ő is eltűnt.
hamarosan a postás képeslapot
csúsztat az ablakba.
ez van, mostantól ki fog minket
alulra postázni?
és ki fogja meginni az utódok
pálinkáját, amennyiben vannak?
július van, mi árvák mégis
makacsul megfagyunk.
ha lábunk hosszú, ki fogja
beletömni a koporsóba?
a sírásó eltűnt.
követni fogjuk mi is, közismert kliensei?

Reggeli litánia

jó, minél többet álmodunk,
annál többet alszunk.
jó, nem tudom.
jó, semmi ellenvetésem.
jó, nincsen szükségem szeretőre.
amit most keresek, a zoknim.
drága szüleim,
mivel nyugdíjba mentetek,
mostantól már nem vagytok
gyermekeim.
és még ez is jó.
minden jól van csak mérgezzétek meg
a rádiót patkányméreggel.
jó, a nyelv sorban áll az ajtó előtt.
jó, kedvesem, szóljál a nyelvezetnek,
hogy nincs már
egy gyermekem sem.
odajut a nyelv, önmagával beszélget.

Óda a nyelvhez

ó
nyelv
te igaz
te hivatott
hegyes leküzdhetetlen hatalmas
szelíd és gyöngéd
te, a bátor
a kérdő
ócsárolt gyalázott elátkozott
te igazhitű te megbízható
megvesztegethetetlen törhetetlen
megégett harapott széttépett
te dadogó te elnémult
te
borongatott meggyógyított
örökké visszaeső javíthatatlan
újonnan és újra bizalommal töltött
ó
nyelv
te

KIRÁLY ZOLTÁN fordításai

Köszöntjük a Németországban élő
60 éves erdélyi költőt

KÓDEX –

Az Otthon-állam megalakulása és a globális szeretet és együttműködés végleges győzelme közt történik még egy és más, ami fontos alkotóeleme a történetnek. A szabad versenyen alapuló régi társadalmakat például roppant pénzügyi világválság rázza meg, ami összefügg az osztrák Nemzeti bank aranyalapjának az orosz megszállók általi elrablásával. (Ötletes és egyben fantasztikus epizódja a regénynek, hogy hová lesz ez az arany, s hogyan nyeri vissza – hadizsákmányként – az oroszoktól Tatrangit.) Ez a világválság egyébként az Otthon-állam alapításának hetedik évében történik, s azt Tatragi Dávid példátlanul becsületes tette csendesíti le, illetve oldja meg. Egy másik esemény egy elrejtett, mesés ország, Kincső megtalálása. Kincső a Pamírhegység kínai oldalán, egy meredek sziklafalaktól körülvett völgyben fekszik, és derék ősmagyarok lezármaszottai lakják. Tatragi úgy jön rá létezésére, hogy lát egy rovásírásos feliratot egy pekingi múzeumban, amit el tud olvasni; ezek után csak föl kell fedezni az ősmagyarokat „légjáróval”. Miután ez megtörtént, egyelőre titokban tartja Kincső (az rímel rá, hogy „nincs ő”) létezését – illetve oktatókat hozat ide Otthon-államból, akik megtanítják a kincsőiket a modern technika minden csínjára-bínjára, ugyanis belőlük kerül majd ki Otthon-állam emberanyag-utánpótlása. Vagyis az az új államalapítás, ami minden jóakarata ellenére nem sikerül II. Árpád királynak, sikerül Tatragi Dávidnak, de hosszú távon csak úgy, ha integrálni tudja bele az elveszett magyar őshaza tartalékait, ha velük képes feltölteni a létező magyar génbankot. És mivel Kincsőt egy ideig titokban kell tartani – tehát erről Tatragi még a feleségének sem beszél –, ez a titok alkalmat ad Jókainak arra, hogy Rozáli féltékenységen és Severus árulásán keresztül tovább bonyolítsa a romantikus szerelmi történet már-már szétfoszló fonatát.

Az örökbéke tehát a Nagy Mesemondó szerint már valamikor a XX. század utolsó negyedében megvalósul. Az emberek ekkor már megmosolyogják a hadviselés hajdani módozatait, és álmélkodva gondolnak azokra az időkire, amikor „minden férfi, a tizenhét évesétől a hatvanestendősig puskát, kardot forgatott”, s amikor a csatateren „a lelkes teremtések maguk is olyan bolondok voltak, hogy egymást halomra szúrták, lötték, csak azért, mert az egyiknek vörös nadrágja volt, a másiknak meg kék”. Ezt Jókait még megtoldja egy olyan bekezdéssel, amelynek olvastán most, 1997-ben felsóhajtunk: bárcsak így lenne. Idézem: „Azt pedig, hogy valaha az emberek egymást nemzetiség, nyelvkülönbség miatt gyűlölték, hogy egymással a lexikon és grammatika miatt háborút viseltek, éppolyan álmoknak tartja most már minden ember, mint a középkori vallásháborút; hasztalan újra elalunni, azt az álmodni senki vissza többé.”

Gömöri György: „A jövő század regénye” (részlet)

— INDEX

ZENE – TEGNAP, MA, HOLNAP 53.

„Pillantás a hídról”

Az életnek és így a zene történetének szereplői és nézői vagyunk egyszerre. Csak kis szeletekben látjuk, hogy mi is történik körülöttünk. A nagyobb összefüggéseket már könyvekből próbáljuk átfogni, megérteni. De a könyvek szerzői is csak a maguk által ismert kisebb-nagyobb szeleteket tárják eléink a teljes folyamatból: annyit és ahogyan ŐK látják a történetet. Minél jobban beleolvasunk az ilyen összefoglalásokba annál világosabbá válik, hogy az európai zenetörténet igazi, nagy összegezésével adósok a kutatók. Sokszor a szomszédos művészi területeken elért eredményeket kell átvennünk, hogy a századokat átívelő folyamatokat megérthessük.

A minap történt, hogy egy tudós professzorokból álló bizottság előtt vizsgáló végzős diák zenei témáját magyarázva arra hivatkozott, hogy a modern dráma Shakespeare-rel kezdődött. Az irodalomban kevésbé jártas zenei szakemberek már készültek a cáfolatra: a modern dráma valahol, valamikor a 19. században fogant és a 20. század elején született. Engem nagyon megragadott a négyszáz évnyi modernség gondolata, és közbeavatkoztam mondva: a modern zene is Shakespeare „kortársaként” indult hódító útjára. Gesualdóra és Monteverdi gondoltam. Az egyik végigment a kromatikus zene fantasztikus, de csodálatos útján, és végül a 20. századba ért madrigáljaival. A másik megteremtette az opera műfaját – *affektusgazdag* zenét írva – és *stile concitato*-jával (például tremolo-effektus) máig hatóan meghatározta az európai zene fejlődését.

Monteverdi kortársai közül sokan műveik címében is utaltak az új jelenségre; például Marini: *Affetti musicali*. De a legfőbb jelző a „*stilo rappresentativo*”, amely kezdetben a szó „közvetlen, emfatikusan hangsúlyos kifejezése” a későbbi századokban a zene minden területére kiterjedt; a zene kifejezeten reprezentatív jelleget öltött magára. Ez volt négyszáz év előtti modernségének a lényege és maradt a mai napig is.

A négyszáz év kezdeti drámái magukon viselik az azóta kibontakozott teljes fejlődés minden jegyét, legfőképpen az *affetti*-jelző határozza meg a *psichodramá*

lógiai fogantatású drámák hosszú sorát a *psichodramá*ig. Ebben az áramlatban a zene nagyon magára talált. A zene lényege a pszichogrammák „feltérképezése”. Az opera éppen ezért született meg Shakespeare-rel egyidőben. De a hangszeres zene is pszichikai zeneábrázolásnak bizonyult már a kezdet legkezdetén: az *effektusok* tárházát keltette életre négyszáz év alatt, és lehetővé tette a zene *belső sebeségének* fokozását a virtuozitás, motorikus készség legvégső határáig.

A feszültségkeltés és oldása alapelveként minden műalkotásban benne van. A kilengés nagyságrendje és a két pólus közötti arányosság az, ami 1600 körül megnyitja a modern művészet kapuit a zeneszerzők és a zenét hallgató, befogadó emberek előtt egyaránt, a szó elvi és gyakorlati értelmében, nyilvános operaelőadások, hangversenyek és a körükönfonódó intézménylancolatok megjelenése.

A modern zene fogalmát – a kortárs zene megjelenésén kívül – elég nagy időperiódusra használtuk eddig is. Gyakran Debussyt tettük meg a modern zene kiindulásának. Mások Musszorgszkij rendkívüli erejű egyéni stílusában vélték felfedezni a modern stílus kezdetét. Számosan vallják, hogy lényegében Beethoven a modern zene atyja. Sok igazság van ezekben, de mind világosabbá válik, hogy a kezdetek Monteverdi korában keresendők. A *mode hodierno* annyi ideig érvényes, amennyit születésétől elhalásáig kitölt. A Monteverdi-korszak *akkori* modern zenéje a polifonikus *stile anticó*val szemben máig érvényes az európai zenében, távolról sem halt el. A sokféle stílus-elágazás a rövidebb-hosszabb korszakváltásoktól (barokk, klasszikus, romantikus és ezen belül kezdeti, felívelő, utószakaszok megkülönböztetése az egyéni stílusok feltűnéséig-eltűnéséig csak színesíti, elmélyíti a teljes, mindent átfogó folyamatot, *de nem szab neki lényegileg új irányt*. Az európai zene hatalmas folyama fölé emelt nagyon magas hídról lehet csak megpillantani, az utóbbi négyszáz év folyószakaszát. Még kevesen értek fel erre a HÍDRÁ.

TERÉNYI EDE

Szeptemberi évfordulók

- 1 – 30 éve halt meg Coca Farago román író
90 éve született Nagy Géza irodalomtörténész
60 éve halt meg Liviu Rebreanu román író
2 – 190 éve született Ernst Curtius német filológus
100 éve született August Jacobson észt író
3 – 150 éve halt meg Christoph Schmid német író
335 éve halt meg Esteban Manuel de Villegas spanyol költő
4 – 435 éve halt meg Bernardo Tasso olasz író
5 – 220 éve halt meg Ányos Pál költő
90 éve halt meg Charles Péguy francia író
6 – 185 éve született Nicolae Filimon román író
100 éve született Keresztury Dezső író
235 éve született Bohuslav Tablic szlovák író
7 – 120 éve született Sven Elvestad norvég író
250 éve született Samuil Micu román tudós
235 éve született Karoline Pichler osztrák író
8 – 530 éve született Lodovico Ariosto olasz költő
30 éve halt meg Enczi Endre franciaországi magyar író
200 éve született Eduard Mörike német költő
135 éve született Vaizgantas litván író
9 – 110 éve született Gulácsy Irén író
235 éve született Ivan Petrovics Kotljarovszkij ukrán költő
11 – 80 éve született Marja-Liisa Vartio finn író
12 – 130 éve halt meg François Guizot francia történész
85 éve született Imreh István történész
135 éve halt meg Costache Stamati román író
13 – 20 éve halt meg Juhász István történész
110 éve született John Boynton Priestley angol drámaíró
110 éve született Julian Tuwim lengyel költő
14 – 40 éve halt meg Vaszilij Szemjonovics Groszman orosz író
460 éve született Stanislaw Reszka lengyel humanista
15 – 90 éve halt meg Franjo Markovic horvát költő
20 éve halt meg Paul Sterian román költő
16 – 30 éve halt meg Urbán Ernő író
17 – 190 éve született Pulszky Ferenc történész
290 éve született Gottlieb Wilhelm Rabener német író
18 – 40 éve halt meg Sean O'Casey ír író
19 – 230 éve született Giuseppe Mezzofanti olasz történész
135 éve született Ervand Otjan örmény író
20 – 235 éve született Vilele Barbosa brazil költő
80 éve született Dumitru Mircea román író
21 – 140 éve született Elena Vacarescu román költő
22 – 90 éve halt meg Alain Fournier francia író
90 éve született Faludy György költő
190 éve halt meg August Wilhelm Iffland német költő
23 – 90 éve született Csépe Imre vajdasági költő
24 – 950 éve halt meg Hermann von Reichenau német író
25 – 135 éve született Áldásy Antal történész
200 éve született Michal Grabowski lengyel író
26 – 100 éve halt meg Lafcadio Hearn angol író
27 – 110 éve született Farkas Gyula irodalomtörténész
28 – 90 éve halt meg Hermann Löns német író
20 éve halt meg Cs. Szabó László író
29 – 210 éve született Ignacy Czajkowski lengyel író
100 éve született Nyikolaj Alekszejevics Osztrovszkij orosz író
210 éve halt meg Eduard Storm norvég költő
? – 460 éve halt meg Clément Marot francia költő

Baltasar Gracián

VÍZSZINTES

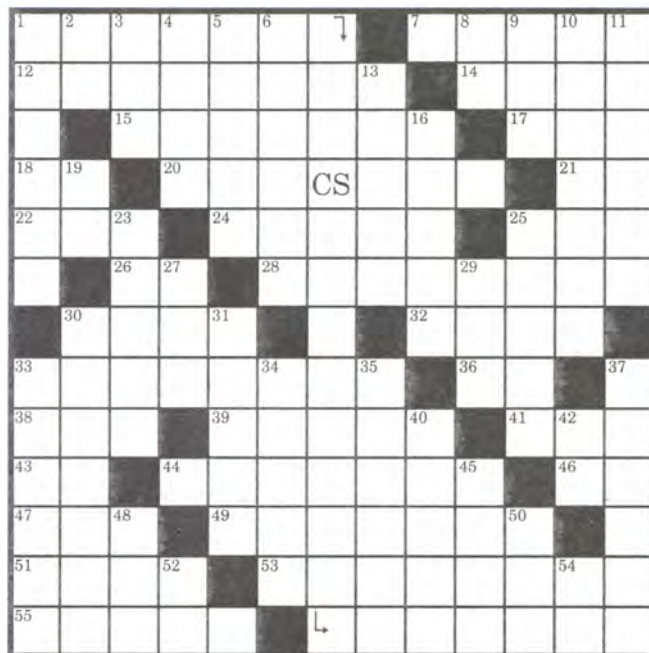
1. Baltasar Gracián, a spanyol barokk óriása aforizmagyűjteményének címe. 7. Indiai nép. 12. Föld alatti fejtésből előkerült ásványdarab. 14. Nota ..., jól jegyezd meg! (latin). 15. Csíkszereda része (régies). 17. Magyar popzenekar. 18. Nagylemez. 20. Előrelátható dolog bekövetkeztekor mondjuk (két szó). 21. Egyenmű fartő. 22. Tetőkészítő mester. 24. Remélni, románul. 25. Betegség. 26. Magatok. 28. Nyitrai település. 30. Orosz város. 32. Örlemény. 33. Eladói ár része. 36. Igeképző. 38. Pécshez közeli település. 39. Ízel. 41. Bent föld! 43. Bp. a fővárosa! 44. Cigaretta-véggel telt hamutartó. 46. Arany, franciául. 47. Becézett Ulrik. 49. A sor élére tekintő. 51. Fadoboz. 53. Bihari település lakója. 55. Japán város.

FÜGGŐLEGES

1. Szalonnaforrás. 2. Zápor kezdete! 3. Kénsavcseppek! 4. Francia város. 5. Amerikai építész, formatervező (Charles). 6. Ormágy, románul. 8. ... ovo, eleve. 9. Gibson személyneve. 10. Fali időmérő. 11. Kedveszegett. 13. Sebes. 16. Átnyújt. 19. Személyi számítógép. 23. Román női név. 25. Kémény része. 27. Tömegesen pusztít. 29. Rakpart, németül. 30. Kiegészítés. 31. ... tud róla, érintetlen a dologban. 33. Csodálkozva néző. 34. Vasúti sín, angolul. 35. ... tart, drágáll. 37. Angol férfi becenév. 40. Földig lógó. 42. Paci. 45. Sajnál. 48. ... regénye (Gárdonyi). 50. Könyv belseje! 52. Akkor kezdődik! 54. Római 505.

BOTH LÁSZLÓ

A Helikon 15. számában közzölt Maria Treben című rejtvény megfejtése: Egészség Isten patikájából.

TÁMOGATÓINK:

Romániai Írók Szövetsége

Illyés Közalapítvány

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Pro Professione Alapítvány
Magyar Kultúra Alapítvány
Communitas Alapítvány

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs:
LÁSZLÓFFY ALADÁR
SZÓCS ISTVÁN

Szerkesztőség:
K. JAKAB ANTAL: irodalomtörténet
MÓZES ATTILA: próza

KARÁCSONYI ZSOLT: Szerény Múmia
NAGY MÁRIA: olvasószervező
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számitógépes fordítás: NAGY MÁRIA, nyomtatja a Miskolczi Kis Miklós református sajtóközpont, felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 400146 Cluj-Napoca, str. Iașilor 14. Postafiók (csoportos postai): 243, telefon: 0040 0264 532 309, fax: 0040 0264 431 577, villam posta: helikon@from.ro
A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg — kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288